

GIMTOJI KALBA

[p. 4]

Agnė Aleksaitė

**Rusijos ir Ukrainos
karo atgarsiai
lietuvių kalboje**

[p. 9]

Kamilė Pavydytė

**Ji – taisyklos priėmėja
ir rugių ėmikė, jis –
mokytojas, gydytojas,
rašytojas?**

[p. 14]

Ihoris Koroliovas

**Gėris nugulės
blogį – taip buvo,
yra ir bus**

1

**„Gimtosios kalbos“ redakcinė kolegija
apdovanoja šiuos 2022 metais žurnale
skelbtų straipsnių
autorius**

Gabrielę APUTYTĘ – už sėkmingą debiutą „Gimtojoje kalboje“
(*Meilė, prestižas ir konservų receptas*, GK 2022 3 3–6),

Agnę ALEKSAITĘ – už naujosios leksikos ir aktualių kalbos reiškinių tyrimus
(*Migrantų įvaizdis elektroninėje komunikacijoje*, GK 2022 1 3–6;
Kokios naujažodžių darybos tendencijos? GK 2022 9 5–10),

Regimantą TAMOŠAITĮ – už aktualų ir įtaigų kalbėjimą apie kalbą
(*Kalba mus kuria ir saugo – tiek, kiek kuriame ir saugome ją*, GK 2022 9 3–5).

**„Gimtosios kalbos“ redakcinė kolegija
paskatinamuosius prizus skiria šiems 2022 metais
žurnale skelbtų straipsnių
autoriams**

Justinai BRUŽAITEI-LISECKIENEI – už naujos tematikos plėtojimą
(*Lengvai suprantama kalba ir įtrauki visuomenė*, GK 2022 5 3–8),

Birutei KABAŠINSKAITEI – už patraukliai pateiktus kalbos istorijos faktus
(*Iš žodžių istorijos: nuo lazdelės iki kompiuterių programos*, GK 2022 11 8–12),

Kristinai JAKAITEI-BULBUKIENEI ir Evaldui MANKEVIČIUI –
už mokyklos tematikos plėtojimą
(*Mokytojų nuostatos tarmių atžvilgiu*, GK 2022 12 8–16).

Lietuvos nacionalinė
Martyno Mažvydo biblioteka
Mokslo ir enciklopedijų
leidvybos centras

Vyr. redaktorė
Rita Urnėžiūtė
rita.urneziute@lnb.lt
+370 5 243 1346

Redaktorė
Inga Mataitytė
inga.mataityte@lnb.lt

Redakcinė kolegija
Elona Bagdanavičienė, Vilija Dailidienė,
Albinas Drukteinis, Aurelija Gritėnienė,
Kęstutis Kaminskas, Daiva Sinkevičiūtė,
Donatas Smalinskas, Antanas Smetona,
Bonifacas Stundžia (pirmininkas),
Aurelija Tamulionienė, Loretta Vilkienė,
Palmira Zemlevičiūtė, Vilma Zubaitienė

Dailininkė
Agnė Beinaravičiūtė

Viršelyje – Monika Gineikienė. Tapyba ant
medžio iš ciklo „Žydintys sugrįžimai“: darbas
pagal Pauliaus Augustinavičiaus (Augiaus) piešinį
(Lta 2527) iš Nacionalinio Mikalojaus Konstantino
Čiurlonio dailės muziejaus rinkinių.

Maketuotojas
Darius Šimkūnas

„Gimtoji kalba“, 2023. Nr. 1 (667).
Eina nuo 1933 m. 12 kartų per metus.
ISSN 2538-8851,
elektroninis variantas.
Metinės prenumeratos
kaina 14,52 euro.

Informacija prenumeratorams ir pardavimo
klausimais – *rita.urneziute@lnb.lt*

Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius.

„Gimtosios kalbos“ žurnalas
prenumeruojamas Lietuvos pašto
skyriuose ir svetainėje *prenumeruok.lt*.

Spausdino UAB „Utenos Indra“, Maironio g. 12,
LT-28143 Utena.

© Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo
biblioteka, 2023.

Turinys

RENALDAS GUDAUSKAS

Žodis skaitytojams [3]

AGNĖ ALEKSAITĖ

Rusijos ir Ukrainos karo atgarsiai
lietuvių kalboje [4]

KAMILĖ PAVYDYTĖ

Ji – taisyklos priėmėja ir rugių ėmikė,
jis – mokytojas, gydytojas, rašytojas?
Lyčių reprezentavimo ypatumai elektroninėje
lietuvių ir vokiečių leksikografijoje [9]

Aktualijos

Ihoris Koroliovas: „Gėris nugalės blogį –
taip buvo, yra ir bus“
(kalb. Rita Urnėžiūtė) [14]

Apžvalga

Giedrė Čepaitienė. *Zanavykija zanavykų lūpomis*
(Regina Venckutė) [25]

Metų žodis ir Metų posakis

2022-ųjų Metų žodžiai pasaulyje:
pirmieji rezultatai
(Rita Urnėžiūtė) [29]

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos protokoliniai nutarimai

Nr. PN-13 (k-2.2), PN-14 (k-3.4), PN-15 (k-4.5),
PN-16 (k-6.3), PN-17 (k-5.6), PN-18 (k-8.3),
PN-19 (k-11.6), PN-20 (k-15.3), PN-21 (k-17.2) [32]

Martynas Mažvydas
National Library of Lithuania
Science and Encyclopaedia
Publishing Centre

Gimtoji kalba focuses on standardization of the modern Lithuanian language, language policy in Lithuania and abroad, activities of the State Commission of the Lithuanian Language.

ISSN 2538-8851
12 issues per year
Language of publication: Lithuanian
Subscription rate:
42 EUR per year for print version,
14,52 EUR for PDF version.

For information about subscription and sales, please contact Rita Urnėžiūtė
rita.urneziute@lnb.lt
+370 5 243 1346

Address: Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius, Lithuania.

Contents

RENALDAS GUDAUSKAS

A word to readers [3]

AGNĖ ALEKSAITĖ

Echoes of Russia-Ukraine War
in Lithuanian [4]

KAMILĖ PAVYDYTĖ

Gender representation in bilingual
e-lexicography: a case of linguistic
asymmetry in two Lithuanian and
German e-dictionaries [9]

Important Topics

Igor Korolyov: 'Good will overcome evil.
That is how it was, is and will be'
(int. by Rita Urnėžiūtė) [14]

Survey

Giedrė Čepaitienė. *Zanavykija zanavykų
lūpomis*
(Regina Venckutė) [25]

Word of the Year, Phrase of the Year

Words of the Year in 2022:
first results announced
(Rita Urnėžiūtė) [29]

Protocol Decisions of The State Commission of the Lithuanian Language

No. PN-13 (k-2.2), PN-14 (k-3.4),
PN-15 (k-4.5), PN-16 (k-6.3), PN-17 (k-5.6),
PN-18 (k-8.3), PN-19 (k-11.6), PN-20 (k-15.3),
PN-21 (k-17.2) [32]

Mieli skaitytojai,

žurnalas „Gimtoji kalba“ 2023-juosius metus pradeda minėdamas solidų jubiliejų ir kartu įžengdamas į naują savo veiklos etapą. Prieš 90 metų Kaune buvo išleistas pirmasis „Gimtosios kalbos“ numeris, ir iki šiol skaitytojus pasiekė net 666 žurnalo numeriai. Tai yra didžiulio ir nuoseklaus gimtosios lietuvių kalbos puoselėjimui atsidavusių žmonių darbo rezultatas. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka didžiuojasi turėdama galimybę tęsti „Gimtosios kalbos“ leidybą. Puoselėti gimtąją lietuvių kalbą didelė garbė. Vykdydami garbingą lingvistinio švietimo misiją jaučiame ne tik pasididžiavimą, bet ir atsakomybę bei įsipareigojimą visai mūsų visuomenei, visiems pasaulio lietuviams. Tautos gyvasties išsaugojimas neįmanomas be gimtosios kalbos išsaugojimo.

Nacionalinė biblioteka sistemingai kaupia publikuotą ir rankraštinį lituanistinį paveldą. Bibliotekoje saugomą Nacionalinį publikuotų dokumentų archyvinį fondą pastaruoju metu reikšmingai papildė Mažosios Lietuvos kalbininko Aleksandro Teodoro Kuršaičio (1857–1944) rankraštinio dokumentų rinkinys, taip pat Mažosios Lietuvos kultūros tyrėjo, evangelikų liuteronų kunigo Teodoro Lepnerio (1633–1691), karo inžinieriaus, artilerijos teoretiko Kazimiero Semenavičiaus (apie 1600–apie 1651), Prūsijos kartografo ir istoriko Kasparo Henenbergerio (Casparus Hennenberger, 1529–1600) leidiniai.

Nuo 2020 m. plėtojame „Kalbos klubo“ pokalbių projektą. Jo tikslas – pažvelgti į kalbą kaip į kultūros faktą ir paskatinti mąstyti apie ją plačiau, neakademiškai, siekiant suvokti, kas iš esmės yra kalba, kokią įtaką ji daro kiekvieno iš mūsų visokeriopai gerovei. Su laidų pašnekovais kalbama apie kalbos ir mąstymo ryšį, šiuolaikines kalbos technologijas, psicholingvistiką, alternatyvius kalbinius pasaulius, kalbą ir hibridinius karus, didįjį „Lietuvių kalbos žodyną“ kaip lietuviško mąstymo veidrodį ir daugeliu kitų temų. Atskira pokalbių serija skirta Lietuvos kalbinei įvairovei atskleisti: pristatytos totorių, karaimų, jidiš, romų, baltarusių, ukrainiečių kalbos. Klausytojus patraukia aktuali problematika, intriguojanti pokalbių forma, įdomūs pašnekovai: ne tik kalbininkai, bet ir rašytojai, mokslininkai, žurnalistai, visuomenininkai.

Itin svarbi Nacionalinės bibliotekos veiklos kryptis – lituanistinis ugdymas. Kasmet dalyvaujame Lietuvių kalbos dienų programoje, organizuojame Nacionalinio diktanto rašymą, skaitome paskaitas lituanistams mokytojams ir studentams, moksleiviams, siūlome knygų pristatymus ir diskusijas, rengiame lituanistinio paveldo leidinių parodas. Minėtini jau tradicija tapę mūsų organizuojami kūrybiniai konkursai: kūrybiškiausios knygų anotacijos, eseistikos konkursai moksleiviams. Nacionalinė biblioteka ne lieka nuošalyje organizuojant konkursus, forumus, diskusijas: Jaunųjų filologų konkursai, kalbų forumas „Kalbų mokymas XXI amžiuje: dabarties patirtys ir ateities tendencijos“.

Tikime, kad „Gimtoji kalba“ praturtins Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos vykdomas lituanistines veiklas ir bendram gimtosios kalbos puoselėjimo darbui sutels visus, neabejingus savo kalbos ir savo tautos ateičiai.

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
generalinis direktorius prof. dr. RENALDAS GUDAUSKAS

AGNĖ ALEKSAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

Rusijos ir Ukrainos karo atgarsiai lietuvių kalboje

Baimė, šokas, negalėjimas patikėti tuo, ką girdi ir ką matai, pasąmonės nesugebėjimas suvokti, suprasti, ar, kaip įprastai sakoma, suvirškinti iš televizijos, radijo, interneto plūstančios informacijos, naujų niekada nepatirtų jausmų antplūdis, kaulus persmelkiančios ir tarsi virusas kiekvieną ląstelę užkrečiančios emocijos, viso tavo pasaulio sustingimas viename taške, vienoje siaubingoje akimirkoje, ir visus šiuos jausmus susumuojantis žodis „karas“... Ne tas karas, kuris kažkada vyko ir kažkur vyksta, bet tas, kuris čia pat, kuris dabar, ir kurio dalyvis esi tu ir tau brangūs žmonės. (Indrė Jonušytė)

2022 m. vasario 24 d. kraugeriški Vladimiro Putino planai virsta realybe – Rusija paryčiais užpuola Ukrainą. Prasideda toks karas, „kuris čia pat, kuris dabar, ir kurio dalyvis esi tu ir tau brangūs žmonės“. Ore tvyro įtampa. Ekspertų prognozės kelia siaubą: Ukraina atsilauks dvi–tris dienas. O kas toliau?

Dabar, kai rašomas šis straipsnis, Ukraina didvyriškai laikosi. Ir ne tik laikosi. Ji agresoriui duoda į dantis, o visas pasaulis nekantriai laukia, kada išauš Ukrainos pergalės diena. Kaip šis siaubingas, vieno kraugerio pradėtas karas pakeitė žmonių gyvenimus, taip kito ir kalba¹. Per šį laikotarpį į Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyną (toliau – ND) įtraukta keliasdešimt naujųjų skolinių ir naujadarų, susijusių su 2022 metų Rusijos invazija į Ukrainą². Daugiausia skolinamasi kovos, gynimosi priemonių pavadinimų, pavyzdžiui, *bairaktāras* „privačioje Turkijos įmonėje „Bykar“ nuo 2014 m. gaminamas vidutinio nuotolio bepilotis orlaivis (dronas) „Bayraktar“, sukurtas inžinieriaus Selçuko Bayraktaro“ (plg. turk. „Bayraktar“)³, *banderomobilis* „specialiai karui parengtas Ukrainos gynėjų automobilis su įtaisytais stambiais šaunamaisiais ginklais (kulkosvaidžiais ir pan.) per 2022 m. Rusijos sukeltą karą Ukrainoje“ (plg. ukr. *бандеромобіль* < *бандерівці* „banderininkai“ + *автомобіль* „automobilis“, rus. *бандеромобиль*, *бандер-мобиль*, *бандер-автомобиль*, angl. *banderomobile*), *flešetė* „žudantis ginklas – metalinė strėlytė, kurių pridedama į artilerijos sviedinius“

¹ Apie karo metu atsiradusius naujažodžius ukrainiečių kalboje plačiau žr. Urnėžiūtė 2022a.

² Pavyzdžiui, 2014 m. Krymo aneksiją ND žymi žodžiai *okupeñdumas* „okupacijos (nekonvencinio karo) sąlygomis 2014 03 16 vykęs Krymo referendumas dėl atsiskyrimo nuo Ukrainos“ (plg. rus. *окупендум* < *окупuoti* + *референдум*), *krymnašistas*, –ė niek. „kas laikosi nuomonės, kad Rusijos aneksuotas Krymo pusiasalis teisėtai priklauso ne Ukrainai, o Rusijos Federacijai“ (plg. rus. *крымнашист* < *Крым наш* „Krymas mūsų“) ir kt.

³ Apie daugelį lietuvių suvienijusią lėšų rinkimo akciją bairaktarui pirkti ir jai vykstant kurtus posakius (pavyzdžiui, *Jei gali nupirkti bairaktarą tuoj, niekad nesakyk: rytoj* ir kt.) plačiau žr. Urnėžiūtė 2022b.

(plg. pranc. *fléchette*, angl. *flechette*), *háimarsas* „daugkartinio paleidimo raketų sistema „Himars“ (plg. angl. *HIMARS* iš *High Mobility Artillery Rocket System* „didelio mobilumo artilerijos raketų sistema“) ir kt.

Į lietuvių kalbą taip pat patenka ir kovos dalyvių pavadinimų, turinčių siauresnę reikšmę negu *karys*, pavyzdžiui, *kadýrovcas* „Čečėnijos (Rusija) lyderio Ramzano Kadýrovo šalininkas; jo karinės grupuotės narys“ (plg. rus. *кадыровець*, angl. *Kadyrovite* < *Кадыров*; *vāgnerovcas* „Rusijos privačios karinės kompanijos „Wagner“ samdiny“ (plg. rus. *вагнеровець* < *Группа Вагнера*, angl. *Wagner Group*).

Dar daugiau neigiamos konotacijos Rusijos karių pavadinimų sukūrė patys lietuviai. Lietuvių kalboje atsirado nauja žodžio *orkas* reikšmė niek. „rusų kareivis – demoralizuotas žiaurus agresorius Rusijos kare Ukrainoje 2022 m.“ (plg. angl. *orc* „brutalia jėga ir menku protu pasižymintis fantastinių būtybių rasės atstovas maginės fantastikos kūriniuose, ypač J. R. R. Tolkieno *Žiedų valdovė*“), taip pat buvo pasidaryti naujadarai *orktarakonis* „t. p.“ (: *orkas* + *tarakonas*) ir *orkupántas* „t. p.“ (: *orkas* + *okupantas*). Kodėl Rusijos karius pradėta vadinti *orkais*, aiškino Tomas Daugirdas straipsnyje „Ar karas nesugriaus žmogiškumo?“:

Jau karo pradžioje Rusijos kariuomenė imta vadinti „orkais“, o visa Rusijos valstybė „orkų žeme“⁴, taip apjungiant visus ten gyvenančiuosius. Orkus išgalvojo J. R. R. Tolkienas. Jie yra neapykantos persisunkusios, žiaurios, stiprios blogio pasigamintos būtybės. Jie neturi individualumo ir asmeniškumo, siaubia kraštus kaip minia ar orda. Net jei tai ir laikytina švelnia forma, žmones vadinti orkais reiškia nužmoginti. Socialiniuose tinkluose orkai jau yra tapę Rusijos kariuomenės sinonimu ar net bendrinio rusų įvardijimu.

„Antroji pasaulio armija“ apibendrintai vadinama ne tik *orkais*, bet ir *bomžgvárdija* menk. „ginkluoti šauktinių būriai iš žemiausio visuomenės socialinio sluoksnio“ (: *bomžas* + *gvardija*), *driskúomene* iron. „vargana apdriskusi kariuomenė“ (: *driskius* + *kariuomenė*) – kokia ekipuotė, koks karių moralės lygis, tokie ir pavadinimai. Beje, pastarąjį naujadarą sukūrė žurnalistas Rimvydas Valatka:

Kada galima bus patikėti tuo, ką sako Rashos vagys? Vagim tikėti negalima. Niekada. Bet galima bus kilstelėti antakius, kai Rasha išves savo driskuomenę iš Ukrainos žemių, sumokės pirmą reparacijų milijardą Ukrainai ir atiduos Putlerį su šoigais ir ribbentropais Hagos teismui. (facebook.com, 2022 03 29)⁵

⁴Rimvydas Valatka savo komentaruose vartojo žodžius *Orkamiestis* „orkų miestas“ (Valatka 2022c), *orkfiureris* „orkų vadas“ (Valatka 2022b).

⁵Vartosenos pavyzdžių kalba netaisyta.

Matyti, kad tekste vartojamas Rusijos valstybės pavadinimo perdirbinys – *Rasha*. Šis įtakingas žurnalistas sinonimiškai vartoja ir dar vieną perdirbinį – *RuZija* (aliuzija į raidę Z; plg. ND pateiktą skolinį *zvāstika* „Z raidė, tapusi Rusijos agresijos Ukrainoje simboliu – fašistinės Vokietijos simbolio perdirbinys“):

Putinas – karo priežastis ar tik RuZijos liaudies pasekmė? (Valatka 2022a)

Be perdirbinių kūrimo, požiūris į valstybę agresorę pasireiškia ir rašyba. Internetė dažnai sąmoningai renkama rašyti Rusijos valstybės pavadinimą mažąja raide – taip neigiamai įvertinama visa šalis (nuo žemiausių visuomenės sluoksnių iki aukščiausių, sprendimus priimančių vadovų):

Visai tai reikia vertinti platesniame kontekste. Kodėl anksčiau žinoma informacija buvo išmesta į eterį vos po kelių dienų, kai **rusija** pateikė pretenzijas Nato dėl karinės paramos Ukrainai? (facebook.com, „Praeities žvalgas“, 2022 04 28)

Putinas sakė, kad įvyks denacifikacija, bet ji įvyks ne Ukrainoje, o denacifikacija įvyks **rusijoje**, nes mes planuojam pilną totalų rusų karo pralaimėjimą. Totalų. Be variantų. [...] Pildom vis daugiau informacijos apie verslus, kurie dirba su **rusija** ir vis labiau aiškėja paveikslas, labai daug namų darbų ir gudrių juridinių ir kitokių schemų, bet jau artėjama link radikalesnių reakcijų su geru teisiniu užnugariu. (facebook.com, „1k.lt“, 2022 05 02)

Kare su **rusijos** agresorium pavojus visada šalia. (youtube.com, „Laikykites ten“ (laidos titrai), 2022 09 26)

Į Lietuviių kalbos naujažodžių duomenyną įtraukta ir tokių naujadarų, skolinių, kuriais ne tik neigiamai pavadinami kariaujantys asmenys – vykdytojai, bet ir tuos įsakymus duodantys vadovai: *generalbalvōnas* niek. „nevykėlis rusų kariuomenės, užpuolusios Ukrainą, vadas“, *pūtleris* niek. „Rusijos Federacijos prezidentas Vladimiras Putinas, taip pavadintas dėl vykdomos agresyvosios ekspansinės politikos panašumo į Adolfo Hitlerio“ (plg. rus. *Путлер* < *Putinas* + *Hitleris*). Visi politikai, kurie kilusio karo metu rūpinosi, kaip neužrūstinti, nesupykdyti Putino ir išsaugoti jo įvaizdį politinėje arenoje, buvo praminti žodžiu *putinferšteineris*, –ė menk. „kas stengiasi Rusijos agresijos prieš Ukrainą metu palaikyti ryšį su Rusijos Federacijos diktatoriumi Vladimiru Putinu ir sakosi mėginantis jį suprasti“ (plg. tyčia, tarsi mėgdžiojant prastai vokiškai mokantį žmogų, pasidarytą *Putinfersteiner*; vok. *Putin-Versteher* < *Putin* + *verstehen* „suprasti“)⁶. Bene daugiausia kritikos sulaukė Prancūzijos prezidentas Ema-

⁶ Vokiečių kalboje naujadaras *Putin-Versteher* pradėtas vartoti naujienų portaluose www.spiegel.de ir www.welt.de 2014 m. pavasarį po Krymo aneksijos.

nuelis Makronas (Emmanuel Macron) dėl keistoko nuolatinio ryšio palaikymo, tiksliau, dažnų, tuščių telefono skambučių Putinui. Šiai veiklai pavadinti buvo sukurtas naujažodis *makròninti* iron. „dažnai ir be reikalo skambinti“ (plg. pranc. *macroner*, rus. *макронить*). Anglakalbiai pasijuokė ir iš Vokietijos kanclerio Olafo Šolco (Olaf Scholz) – iš kanclerio pavardės pasidarytas naujažodis *šòlcinti* iron. „nuolat ką nors žadėti, nemanant vykdyti“ (plg. angl. *to scholz*). Apibendrintai toks pavienių asmenų, valstybių ar jų vadovų pataikavimas Putinui pramintas naujadaru *putlaižiavimas* niek. „nusižeminantis pataikavimas diktatoriaus Vladimiro Putino valdomai ir Ukrainą užpuolusiai Rusijai“ (: *Putinas* + *padlaižiavimas*).

Nors rusai masiškai į gatves protestuoti nesirinko, vis dėlto sukrito, kai buvo paskelbta dalinė mobilizacija. Tokį reiškinį patys rusai pavadino *mogilizācija* iron. „mobilizacija (atsargos karo prievolinkų šaukimas į karinę tarnybą) kaip tiesus kelias į mirtį (kapą)“ (plg. rus. *могилизация* < *могила* „kapas“ + *мобилизация* „mobilizacija“; plg. lietuvišką atitikmenį *kapizācija* „t. p.“). Kokie žmonės buvo šaukiami į Rusijos kariuomenę, apibrėžia skolinys *čmobilizācija* niek. „Rusijoje karo su Ukraina metu paskelbta dalinė mobilizacija, per kurią kariauti imami tam nepasirengę ir moralumu nepasižymintys vyrai“ (plg. rus. *чмобилизация* < *частичная мобилизация* „dalinė mobilizacija“; plg. *чмо* žarg. „fiziškai ir morališkai smukęs žmogus“, „mėšlas“).

Daugelis lietuvių vos prasidėjus karui ėmė intensyviai gaudyti naujienas iš fronto. Tokiems žmonėms pavadinti buvo pasidarytas naujadaras *parakomānas*, -ė „kas domisi karo veiksmų eiga“. Karo veiksmams nesiklostant pagal Kremliaus planą, Rusijai ėmus kaltinti Ukrainą slaptais biologiniais ginklais, ukrainiečiams tie kaltinimai kėlė juoką. Jų pāšaipta užsikrėtė ir lietuviai. Mistiniam, karo eigai neva įtakos turinčiam objektui pavadinti buvo išsiverstas naujadaras *banderožqsis* „propagandos pašiepimo tikslais sukurto menamo objekto pavadinimas: ukrainiečių neva specialiai kautis su rusų karo lėktuvais parengta kovinė žqsis, kurios galvoje įtaisyti davikliai, atpažįstantys rusišką techniką“ (plg. rus. *бандерогуць* < *бандерівці* „banderovininkai“ + *гуць* „žqsis“).

Rusų karo metodai, kaip parodė įvykiai Ukrainoje, nesikeičia. Jie Ukrainos žemėse vykdo genocidą, o tie, kurie lieka gyvi, yra rusinami. Toks elgesys su kalba vadinamas skoliniu *lingviciđas* „tikslingas ir nusikalstamas kalbos naikinimas“ (plg. angl. *linguicide*; plg. lietuvišką atitikmenį *kalbociđas* „t. p.“). Apie tai 19-ojoje tarptautinėje mokslinėje EFNIL konferencijoje „Kalba ir migracija“ pasakojo Ukrainos valstybinės kalbos apsaugos komisaras Tarasas Kreminas (pranešimo tema anglų kalba suformuluota taip: *Russian policy of linguicide in the occupied territories of Ukraine as a way of dismantling the constitutional order of Ukraine and an element of genocide against the Ukrainian people* „Rusijos lingvicido politika okupuotose teritorijose kaip Ukrainos

konstitucinės sistemos griovimas ir Ukrainos žmonių genocidas“). Matyti, kad istorija kartoja; plg. keturiasdešimt metų trukusį spaudos draudimą Lietuvoje (1864–1904) ir jo motyvus:

Lietuvių spaudą pradėta visaip varžyti, drausti ir persekioti po 1863 m. sukilimo. Visų tokių valdžios pastangų pagrindinis tikslas buvo lietuvius surusinti ir supravoslavinti, paversti Rusijos imperijos piliečiais. Caro valdžia tą patį norėjo padaryti ir su kitomis pavergtomis tautomis – latviais, suomiais, baltarusiais, ukrainiečiais, lenkais. Rusijos imperijoje „buvo represuojama visų nerusų tautų spauda, kuri buvo laikoma rimta kliūtimi rusifikacijai“. Okupantai lietuvių net nelaikė tauta. (Girdzijauskas 2001: 122)

Dar 2016 m. organizacijos „Mėlyna ir geltona. Blue / Yellow“ įkūrėjas Jonas Ohmanas sakė:

„Raginu visus lietuvius nepasiduoti pigaus blizgesio iliuzijai. Pavojus niekur nedingo, o Ukrainos kariai yra tarsi jį sulaikantis barjeras“ [...].

Dabar, kai Ukrainoje vyksta karas, kurį, deja, buvo galima nuspėti po 2014-ųjų įvykių, belieka tikėtis ir linkėti, kad greitai metu naujosios lietuvių kalbos leksikos sluoksnius pasipildys naujažodžiais, žyminčiais Ukrainos pergalę.

Literatūra ir šaltiniai

- Daugirdas T. 2022: Ar karas nesugriaus žmogiškumo?, *Bernardinai.lt*, 08 16.
- Dubonikas G. 2016: „Blue/Yellow“ įkūrėjas J. Ohmanas: „Nemanykite, kad karas jau baigėsi“, *Bernardinai.lt*, 05 23.
- Girdzijauskas J. 2001: Lietuvių literatūros istorija. XIX amžius. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Jonušytė I. 2016: Trys beždžionės, arba Karas yra ir žudantis jausmas, *Bernardinai.lt*, 09 30.
- ND – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*. Tęstinis internetinis žinynas nuo 2011 m., sud. R. Mičiūnaitė, reng. A. Aleksaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/naujazodziai/>. <https://doi.org/10.35321/neol>
- Urnėžiūtė R. 2022a: Karas ir kalba, *Gimtoji kalba* 8, 25–31.
- Urnėžiūtė R. 2022b: Kas pasiūlyta iki spalio vidurio?, *Gimtoji kalba* 10, 17–21.
- Valatka R. 2022a: Kas didesnis monstras – Putinas ar rusų liaudis? *Delfi.lt*, 03 20.
- Valatka R. 2022b: Rusų išsigimimo anatomija, *Delfi.lt*, 04 10.
- Valatka R. 2022c: Ukrainos pergalės miražai?, *Delfi.lt*, 08 21.

KAMILĖ PAVYDYTĖ

Vilniaus universitetas

Ji – taisyklos priėmėja ir rugių ėmikė, jis – mokytojas, gydytojas, rašytojas?

Lyčių reprezentavimo ypatumai ir problematika elektroninėje lietuvių ir vokiečių leksikografijoje

Lyčių stereotipai visuomenėje yra gerokai įsišakniję. Nors šiais laikais dažnai siekiama su jais kovoti ir keisti visuomenės požiūrį, verta nepamiršti, kad mąstymas apie vieną ar kitą lytį, joms (ne)priskiriamus bruožus neabejotinai atsispindi ir kalboje. Kalbiniai veiksmai kuria arba įtvirtina socialines normas ir taip daro įtaką mūsų mąstymui bei elgsenai (Schneider 2017/18: 178).

Be tam tikrų nuostatų vienos ar kitos lyties atžvilgiu, kurios išryškėja iš kalbinio konteksto, pasireiškia ir giminės raiškos kalbinė asimetrija. Pavyzdžiui, vienas iš būdų, kaip pasireiškia kalbinė asimetrija, yra gramatinės vyriškosios giminės formų vartojimas, jomis apibendrinant visus žmones, į kuriuos referuojama konkrečioje kalbinėje situacijoje. Tai itin dažnai pasitaiko ne tik kiekvieno žmogaus kalboje, bet ir viešajame diskurse, tarkime, žinių portalų antraštėse: *JAV lietuviai apie susiskaldymą ir Trumpo siekį vėl tapti prezidentu; automagistralėje Vilnius–Kaunas vairuotojus pasitiko išbandymų maratonas; po komisijos sprendimo medikams svyra rankos*¹. Nors tokio apibendrinamosios vyriškosios gramatinės giminės vartojimo pats kontekstas dažnai ir nereikalauja (pavyzdžiui, jei nekalbama apie grupę, sudarytą tik iš vyrų medikų), verta atkreipti dėmesį į taip pasireiškiantį kalbinės ekonomijos principą, kai informaciją siekiama perduoti kuo trumpiau, o ne vardijant abiejų giminių gramatinės formas ar vartojant žodžių junginį (tarkim, *vairuotojus* ir *vairuotojas pasitiko išbandymų maratonas* ar *JAV lietuvių bendruomenė apie susiskaldymą*). Nors toks apibendrinamas vienos giminės vartojimas, kaip sakytą, pasižymi kalbinio taupumo principu, vis dėlto diskusijos apie lyčiai įtraukų ar lyčiai neutralų kalbos vartojimą visuomenėje šiuo metu yra itin aktualios. Su lyčių raiška susijusių kalbos klausimų aptarimas neatsiejamas ir nuo feministinės kalbos kritikos. Vis dėlto nuomonės šiuo klausimu išsiskiria: lyčiai įtraukiōs ir politiškai korektiškos kalbos idėja ir gālimos reformos visuomenėje vertinamos labai prieštaringai (Mucchi-Faina 2005: 200). Tai akivaizdu ir stebint diskusijas Lietuvos visuomenės kontekste, pavyzdžiui, dėl Vilniaus universiteto Lyčiai jautrios kalbos gairių.

Tyrime keliami klausimai

Mąstant apie lyčių raišką kalboje, kilo klausimas, kaip šis kalbinis aspektas atsispindi elektroninėje leksikografijoje. Lyginant su knyginiais žodynais, elektroniniai

¹ Šios trys antraštės atrinktos iš naujienų portalą *Lrt.lt*

žodynai dėl savo pobūdžio gali būti dažnai atnaujinami – papildant lemų sąrašą ar įtraukiant naujų iliustracinių pavyzdžių, atskleidžiančių lemų vartojimo galimybes ir platesnį kalbinį kontekstą. Kodėl kalbinė lyčių asimetriją ar egzistuojantys stereotipai galėtų puikiai atspindėti būtent elektroniniuose žodynuose? Pirmiausia todėl, kad jų iliustracinis laukas sudaromas pasitelkiant ir tekstynus. Leksikograфai nagrinėja tekstynų duomenis, siekdami atpažinti pasikartojančias vartojimo struktūras ir pasirinkti pasikartojimą atspindinčius pavyzdžius (Kilgariff ir kt. 2008: 426). Patys tekstynai irgi nestovi vietoje, yra nuolat pildomi naujais tekstais, taigi ir įvairiausiais vartosenos pavyzdžiais, kuriuose slypi ir daug papildomo socialinio konteksto. Dėl to manytina, kad elektroniniai žodynai gana tiksliai turėtų atspindėti kalbinės lyčių asimetrijos ir lyčių stereotipų vaizdą.

Atlikto apžvalginio gretinamojo tyrimo objektas – lyčių raiška dviejų kalbų (lietuvių ir vokiečių) elektroninėje leksikografijoje, o konkrečiau, elektroninių žodynų iliustraciniuose duomenų laukuose. Siekta apžvelgti, kokių lyties raiškos pavyzdžių juose galima rasti ir kaip lytis reiškiamą tiek gramatiškai, tiek ir socialiniame kontekste. Taip pat aiškintasi, kokių lyčių stereotipus ar lytims būdingus socialinius vaidmenis rastuose pavyzdžiuose galima atpažinti ir kuo ši raiška skiriasi lietuvių ir vokiečių elektroninėje leksikografijoje. Paskutinis tyrimo tikslas buvo pasižiūrėti, kiek ir kokių lyčiai neutralių (gramatinės giminės neišskiriančių) žodžių formų pasitaikė gretinant elektroninius žodynus.

Tyrimo eiga

Tyrimo pradžioje iš Andriaus Utkos „Dažninio rašytinės lietuvių kalbos žodyno“ (2009) buvo pasirinkta dvidešimt dažniausiai vartojamų veiksmažodžių: *būti, galėti, turėti, reikėti, norėti, žinoti, atlikti, sakyti, sudaryti, nustatyti, pradėti, priimti, gauti, dirbti, pateikti, imti, tapti, kalbėti, daryti, padėti*. Svarbu paminėti, kad veiksmažodžiai su neiginiu (*nebūti* ir pan.) į atranką neįtraukti, nes vokiškame elektroniniame žodyne jie neturėtų lemos atitikmens. Vienu atveju susidurta su daugiareikšmio veiksmažodžio *skirti* vertimo į vokiečių kalbą problema, todėl jis dvidešimties veiksmažodžių sąrašė buvo praleistas. Būtent **veiksmažodžio** pasirinkimas šiame tyrime grindžiamas tuo, kad tiriant kalbinį lyčių raiškos aspektą ši kalbos dalis yra semantiškai neutrali.

Toliau atrinktų lemų kalbinių ekvivalentų buvo ieškoma vokiečių kalboje, kai kuriais atvejais, susidūrus su polisemijos neatitikimu tarp lietuvių ir vokiečių kalbų, teko remtis papildomais internetiniais ištekliais. Ieškant geriausiai reikšmę atitinkančių kalbinių ekvivalentų, kai kuriais atvejais buvo remiamasi tekstynų įrankiu *Sketch Engine* bei publicistikos kalbos tekstyno *DWDS (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache)* duomenimis. Nors ieškant ekvivalentų buvo numatyta pasirinkti pirmą DLKŽ elektroninėje versijoje pateikiamą daugiareikšmio žodžio reikšmę ir atitikmenį vokiečių kalboje rasti pagal tai, greitai pastebėta, kad teikiama reikšmė nebūtinai atitinka kal-

binę realybę (plg. veiksmažodžio *nustatyti* pirmą reikšmę DLKŽ – „daug pridėlioti“ ir kitą, kalboje dažniausiai pasitaikančią reikšmę „patvirtinti faktais, išaiškinti“: *nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą*). Atliekant kalbinių ekvivalentų paiešką išgryninti atrinktų dvidešimties lietuviškų veiksmažodžių kalbiniai atitikmenys vokiečių kalboje: *sein, können, haben, brauchen, wollen, wissen, erledigen, sagen, bilden, festlegen, beginnen, empfangen, bekommen, arbeiten, vorlegen, nehmen, werden, sprechen, machen, helfen*. Galiausiai, kiekvienas lietuviškas veiksmažodis buvo įvestas į elektroninį DLKŽ, o kiekvienas vokiškas atitikmuo įvestas į Dudeno elektroninį žodyną, taigi iš viso išanalizuoti 40 žodyno straipsnių iliustraciniai duomenų laukai. Žinoma, surinkti duomenys dėl analizės apimties neatspindi visos abiejų kalbų leksikografijos, bet neabejotinai atskleidžia lyčių kalbinės asimetrijos joje problematiką.

DLKŽ ir Dudeno žodynai tyrimo medžiagai ieškoti pasirinkti todėl, kad abu yra periodiškai atnaujinami, be to, ir vieni iš plačiausiai naudojamų tiek lietuvių, tiek ir vokiečių. Abu žodynai yra vienakalbiai ir aiškinamieji.

Bendrosios lyčių raiškos tendencijos

Pereinant prie tyrimo rezultatų, pirmiausia vertėtų apžvelgti bendrąsias įvairių kalbos dalių gramatinės giminės raiškos tendencijas DLKŽ ir Dudeno žodyne. DLKŽ dominavo vyriškosios gramatinės giminės raiška: vyriškosios giminės daiktavardžių rasta 24 kartus (*skaitytojai, teisiamasis, naujokai, interesantai, gyventojai, pagalbininkas*), tris kartus rasta leksema *vyras*, dukart – leksema *ligonis*), įvardžių – 23 kartus (leksema *jis* pasitaikė 16 kartų, dar pasitaikė ir leksemos *pats, kiti*), dalyvių – 9 kartus (*susitikę, daręs, buvęs, beeinęs, prapuolęs, grįžę, nesakęs*, kolokacija *buvęs nebuvęs* pasitaikė du kartus ir laikoma vienu leksiniu vienetu). Būdvardžių rasta 6 kartus (*vertas, geras, akylesnis, laisvas*, dukart pasitaikė leksema *turtingas*), pusdalyvių – 2 kartus (*galėdamas, dirbdamas*). Įdomu, kad moteriškosios giminės daiktavardžių pasitaikė tik 5 kartus (*duktė, sesuo, taisyklos priėmėja, žmona, rugių ėmikė*), o įvardžių – dukart (*ji, jos*). Kitų moteriškosios gramatinės giminės kalbos dalių analizuotuose iliustraciniuose laukuose DLKŽ nebuvo rasta.

Kalbant apie bendrąjį tyrimo vaizdą reikia paminėti, kad kai kurių DLKŽ žodyno straipsnių apačioje iš viso 13 kartų nurodytos iš veiksmažodžio padarytos daiktavardžio formos vyriškąja ir moteriškąja gramatinėmis formomis, pavyzdžiui, *atlikėjas, atlikėja; pradėjęs, pradėjėja; dirbėjas, dirbėja; darytojas, darytoja*. Tokio abiejų giminių daiktavardžių formų pateikimo beveik nepasitaikė Dudeno žodyne. Kadangi šie daiktavardiniai veiksmažodžio vediniai nėra analizuoto iliustracinio lauko dalis, o tik papildoma žodyno straipsnio informacija, jie nebuvo įtraukti į surinktų ir analizuojamų daiktavardžių sąrašą.

Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, kad DLKŽ iliustraciniuose laukuose pastebimai dominuoja vyriškosios gramatinės giminės raiška. Verta atkreipti dėmesį ir į būdvardžių semantinį turinį ir su jais siejamas teigiamas konotacijas.

Pereikime prie vokiečių elektroninės leksikografijos. Dudeno žodyne beveik visose kalbos dalyse irgi dominavo vyriškoji gramatinė giminė: tokių daiktavardžių pasitaikė 48 kartus (čia ir toliau Dudeno žodyno pavyzdžiai straipsnio autorės išversti iš vokiečių kalbos į lietuvių): *demonstrantai, keleiviai, pacientai, klientai, mokinys, pabėgėlis iš kalėjimo, įsilaužėlis, priešininkas, nugalėtojas, jaunuolis, pilietis, kaltinamasis, kandidatas, varguolis, mačas* (reikšmė „išdidus, valingas, kartais agresyvus, amoralaus elgesio vyras“, žr. VLKK įrašą²), po dukart pasitaikė leksemos *kalbėtojas, pilietis* ir *vyras*. Įdomu, kad keturis kartus šio žodyno iliustraciniuose laukuose pasitaikė ir vyriškų tikrinių vardų (*Paulius, Cezaris, Hamletas, Šv. Mikalojus*). Net 140 kartų aptikta vyriškosios giminės įvardžių (*jis* – 96 kartus, taip pat *niekas (keiner), kiekvienas, tas*). Rasti du vyriškosios giminės būdvardžiai – *užkimęs* ir *girtas*. Grįžtant prie įvardžių, svarbu paminėti *sein/kein* atvejį: tai yra lyčiai neutralsios kalbinės formos (*savo, niekas*), turinčios gramatinę vyriškosios giminės raišką, bet praradusios semantinę giminės prasmę: tokių atvejų pasitaikė 14 kartų.

Moteriškosios giminės daiktavardžių vokiečių kalbos žodyne rasta 20 kartų (*melagės*, dukart leksema *moteris*). Rastas vienas moteriškas vardas (*Marija*), 82 įvardžiai (visi – leksema *jį*), trys būdvardžiai (*sena, maloni, būsima* – kolokacijoje *būsima mama*) – čia moteriškosios giminės būdvardžių buvo vienu daugiau nei vyriškosios giminės. Galima daryti išvadą, kad Dudeno žodyne, kaip ir DLKŽ, pastebimas ryškus vyriškosios gramatinės giminės dominavimas iliustraciniuose laukuose. Atkreiptinas dėmesys į pavyzdžiuose esančių būdvardžių semantinį turinį gramatinės giminės atžvilgiu.

Socialinių ryšių ir vaidmenų atskleidimas

Buvo įdomu apžvelgti ir leksinę raišką lietuvių ir vokiečių leksikografijoje, atskleidžiančią socialinius ryšius bei, tikėtina, susijusią su lyčių stereotipais. DLKŽ vyriškosios giminės daiktavardžiai šeiminius ryšius nurodė 4 kartus (*sūnūs, vyras* (sutuoktinis), dukart žodis *broliai*). Profesiją daiktavardžiai nurodė 8 kartus (*rašytojas, daktaras*, po dukart *gydytojas* ir *mokytojas, dailininkas, atlikėjas*), prie jų galima paminėti ir vieną kartą pasitaikiusį daiktavardį *karalius*. Tam tikri tarpasmeniniai ryšiai nurodyti dviejų žodžių (*draugai, priešai*) formomis. Moteriškosios giminės daiktavardžiai šeiminius ryšius nurodė 3 kartus (*duktė, sesuo, žmona*), o profesiją – 2 kartus (*taisyklos priėmėja, rugių ėmikė*), tiesa, pastarąjį leksinį vienetą dėl žodžio specifikos tik sąlygiškai galima laikyti profesijos pavadinimu. Kaip matyti, DLKŽ tirtuose iliustraciniuose laukuose pastebima lyčių asimetriją darbinį ryšių atžvilgiu. Įdomus moteriškosios giminės leksinių vienetų semantinis specifiškumas, lyginant su įprastais vyriškosios giminės forma vartojamais profesijų pavadinimais.

² <https://vlkk.lt/konsultacijos>: mačas, mažizmas.

Dudeno žodyne vyriškosios giminės daiktavardžiai profesiją nurodė 20 kartų (keturiskart *gydytojas*, dukart *vadovas*, *bėgikas*, *puolėjas*, *medžio drožėjas*, *poetas*, *dailininkas*, *pasiuntinukas*, *aktorius*, *irklautojas*, *stalius*, *ministras*, *teisėjas*, *autorius*, *popmuzikos atlikėjas*, *advokatas*), šeiminiai ryšiai nurodyti 5 kartus (*sūnus*, *vyras*, triskart *tėvas*), o tarpasmeniniai ryšiai – 4 kartus (*priešai*, triskart – leksema *draugas*). Moteriškosios giminės daiktavardžiai profesiją nurodė tik kartą (*dailininkė*), čia galima paminėti ir žodį *karalienė*. Šeiminiai ryšiai nurodyti 15 kartų (*motina* – 7 kartus, deminutyvas *mamytė*, *žmona* – 5 kartus, *sesuo*, *duktė*). Taigi ir čia ryški lyčių kalbinė asimetrija, kurią rodo visuomenėje lytims būdingų vaidmenų leksika. Iš 48 vyriškosios giminės daiktavardžių Dudeno žodyne net 20 atspindi profesinę veiklą (plg. tik vieną šią veiklą atskleidžiantį moteriškosios giminės daiktavardį), o iš 20 rastų net 15 moteriškosios giminės daiktavardžių atspindi šeiminius ryšius (plg. 5 šį ryšį atskleidžiančius vyriškosios giminės daiktavardžius).

Lyčiai neutralios žodžių formos

Be giminę nurodančių žodžių, į tyrimą įtrauktos ir lyčiai neutralios žodžių formos. Jos taip pat suskirstytos į socialinius ryšius rodančias grupes. DLKŽ tokių formų rasta 13 – šeiminiai ryšiai išreikšti 5 kartus (*giminės*, keturiskart leksema *vaikas*). Institucija ar profesinė žmonių grupė metonimiškai nurodyta triskart (*teismas*, *komisija*, *kariuomenė*). Kitos pasitaikiusios lyčiai neutralios formos – *jaunimas*, *svečiai*, dukart *žmogus*. Verta paminėti šioje kategorijoje esantį atvejį, kai lemos *imti* žodyno straipsnyje pasitaikė nuoroda į žmogų, užrašyta taip: *laikraščio ė*. Čia tarytum pats straipsnį skaitantis žmogus turi nuspręsti, ar tai laikraščio *ėmėjas* ar *ėmėja*.

Dudeno žodyne lyčiai neutralių formų pasitaikė 17 kartų. Šeiminiai ryšiai nurodyti 8 kartus (*šeima*, dukart *kūdikis*, penkiskart leksema *vaikas*), o institucija ar profesinė grupė nurodyta taip pat aštuoniskart (dukart *policija*, *privati auditorija*, *ginančioji komisija*, *parlamentas*, *leidykla*, *firma*, *partija*). Dar viena pasitaikiusi neutrali forma buvo *žmogus*. Matyti, kad lyčiai neutralioje raiškoje pasitaiko ir metonimijos atvejų, lyčiai neutraliais žodžiais neretai nurodomi ir šeiminiai ryšiai.

Kritika ir apibendrinimas

Kaip matyti iš tyrimo rezultatų, lyčių kalbinė asimetrija neabejotinai atsispindi ir įvairių kalbų elektroninėje leksikografijoje. Tai pasireiškia ne tik per gramatinės giminės formas ir jų (ne)dominavimą, o ir per iliustracinio lauko pavyzdžiuose ryškėjantį papildomą socialinį kontekstą. Nors čia esama ir lyčiai neutralių žodžių formų, vis tiek svarbu atkreipti dėmesį į vyriškosios gramatinės giminės dominavimą ir platesnę jos leksikos įvairovę. Ar esamą padėtis iliustraciniuose elektroninių žodynų laukuose galėtų pasikeisti? Siūlytina pagal galimybes elektroninių žodynų straipsnius dažniau at-

naujinti ir papildyti naujais iliustraciniais pavyzdžiais iš tekstynų ir šiuolaikinio viešojo diskurso. Papildant žodyno straipsnius naujesniais iliustraciniais pavyzdžiais, tikėtina, būtų prisidėta prie aptartos kalbinės asimetrijos mažinimo ir kalbinio įtraukumo.

Literatūra

- Kilgariff A., Husák M., McAdam K., Rundell M., Rychlý P. 2008: GDEX: Automatically Finding Good Dictionary Examples in a Corpus, *Proceedings of the XIII EURALEX International Congress*, 425–432. Internetu randama pagal pavadinimą.
- Mucchi-Faina A. 2005: Visible or influential? Language reforms and gender (in)equality, *Social Science Information*, 44(1), 189–215. Internetu randama pagal pavadinimą.
- Schneider J. 2017/18: Geschlechtergerechtes Deutsch, *Das Wort. Germanistisches Jahrbuch Russland*, 175–185. Prieiga internete: https://wort.daad.ru/wort2017/12_Wort_Schneider_175_185.pdf

Aktualijos	Ihoris Koroliovas: „Gėris nugalės blogį – taip buvo, yra ir bus“
-------------------	---

*Tie, kam tenka bendrauti su užsienyje veikiančių baltistikos ir lituanistikos centrų vadovais, gerai žino, kokie tai nepaprasti žmonės, ant savų pečių nešantys didžiulę organizacinio, administracinio, pedagoginio, mokslinio darbo našą, o sykiu asmeninėmis pastangomis kuriantys ir palaikantys savo šalių ir jų mokslo bei kultūros žmonių ryšius su Lietuva, auginantys būsimuosius tų ryšių tęsėjus. Vienas iš tokių žmonių – Kyjivo nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto Filologijos instituto Polonistikos katedros profesorius, nuo 2021 m. šio universiteto Baltistikos centro vadovas ir lietuvių kalbos dėstytojas habil. dr. **Ihoris Koroliovas**. Kai profesorius atvyksta į Vilnių, jį gali sutikti visur – Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademijoje, Lietuvių kalbos institute, Vilniaus universitete, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijoje, bibliotekose, renginiuose.*

Džiaugiamės, kad šį kartą per savo trumpą viešnagę Ihoris Koroliovas rado laiko susitikti ir su „Gimtąja kalba“. Sveikiname profesorių, 2022 m. gruodį apdovanotą Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos lituanistinio švietimo dėstytojo premija.

Ihoris Koroliovas GK skaitytojams jau šiek tiek pažįstamas iš pernai spausdinto pokalbio su „Mažąjo ukrainiečių–lietuvių kalbų žodyno“ rengėjais¹. Šį kartą kalbamės apie jo mokslinę ir pedagoginę veiklą, ir, žinoma, apie Baltistikos centrą, tęsiantį savo darbą net ir karo sąlygomis.

Papasakokite apie kalbas savo gyvenime. Kurias kalbas mokate? Kaip ir kada su jomis susipažinote?

Mokyklą pradėjau lankyti Baltarusijoje. Gimiau Kazachstane. Mano mama yra baltarusė iš Gomelio srities, o tėvas iš Kazachstano. Kai buvau maždaug penkerių,

¹ Svitlana Hrycenko, Aurelija Gritėnienė, Ihoris Koroliovas, Oksana Nika, Zinaida Pacholok (kalb. Rita Urnėžiūtė). Pirmasis ukrainiečių–lietuvių kalbų žodynas. – *Gimtoji kalba* 8, 2022, 10–19.

apsigyvenome mamos gimtinėje. Ten šešiametis pradėjau lankyti mokyklą, pagal to meto švietimo sistemos reikalavimus – vadinamąją nulinę klasę. Mokėmės rusų kalba, taip pat buvo baltarusių kalbos pamokų.

Šeimoje bendravome rusų kalba. Bet mūsų seneliai ir močiutės Baltarusijoje kalbėjo sāvita baltarusių kalbos atmaina – trasianka. Ukrainiečių kalboje jos analogas būtų suržykas – kalbos atmaina, turinti ir rusų, ir ukrainiečių kalbos elementų, labiau laikytina sociolektu, o ne dialektu.

Augdamas tokioje aplinkoje, žinoma, perėmiau ir trasiankos elementų. Baltarusijoje dabar vyrauja rusų kalba, bet akademiniėje aplinkoje gana aktyviai vartojama ir baltarusių kalba. Teko ne kartą lankytis Baltarusijoje ir dėl baltarusių kalbos nepatyrčiau jokių problemų. Tiesa, ja nekalbu, bet puikiai viską suprantu.

Po Čornobylio avarijos gydytojai mums patarė išvažiuoti iš Gomelio srities kur nors arčiau Azovo jūros. Turėjome giminių Ukrainoje – Zaporizės srityje, Berdianske. Suaugusieji pasitarę nutarė apsigyventi netolimame, vos už 90 km esančiame Mariupolyje. Tuomet šis miestas buvo vadinamas Ždanovu. Mariupolio vardas sugrįžo 1989 metais. Buvau antroklas. Pradėjau lankyti Mariupolio 40-ąją vidurinę mokyklą. Ji garsėjo kaip gera mokykla, turinti senas tradicijas, ten dirbo daug puikų mokytojų, gavome tvirtus įvairių dalykų pagrindus. Mokykla buvo įsikūrusi sename gražiam pastate, statytame dar prieš Antrąjį pasaulinį karą. Tai kairiakrantis miesto rajonas, kuriame buvo ir „Azovstal“ plieno gamykla. Mano mokykla dabar visiškai sugriauta, jos nebėra...

Mariupolis, kai ten apsigyvenome, buvo rusakalbis miestas, gatvėse ukrainiečių kalbos negirdėdavome. Nors apskritai 10-ąjį dešimtmetį Rytų ir Pietų Ukrainos informacinėje erdvėje ukrainiečių kalbės buvo – ji skambėdavo televizijos laidoose, muzikinėse programose. Mokyklose viskas buvo dėstoma rusų kalba, o ukrainiečių kalbos ir literatūros mokėmės kaip atskiro dalyko. Gal kai kuriose mokyklose buvo ir ukrainietiški klasių, bet labai nedaug. Mūsų rusakalbėje mokykloje dirbo puiki ukrainiečių

Kyjivo nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto Baltistikos centro studentai su centro vadovu IhorIU Koroliovu
2021 m. rugsėjo 1 d.

kalbos ir literatūros mokytoja Marija Sacyk. Ji buvo kilusi iš ukrainietiška kalbančios Voluinės srities, kalbėjo tokia gražia tartimi, kurios nepamėgti buvo neįmanoma. Rusakalbėje aplinkoje būtent ši mokykla ir ši mokytoja paskatino susidomėti ukrainiečių kalba ir kultūra. Vaikystėje ir paauglystėje skaičiau daug grožinės literatūros. (Turbūt mes seniau daugiau skaitydavome, tada buvo mažiau dalykų, atitraukiančių nuo skaitymo.) Mokyklą baigiau 1999 m. jau gana gerai mokėdamas ukrainietiška.

Profesijos pasirinkimui daugiausia įtakos turėjo mokykla ir šeima. Mariupolis priklausė Donecko sričiai, bet laikyti jo Donbasu tiesiogine to žodžio prasme negalima, nes anglies gavybos pramonės ten nėra. Tai pajūrio miestas, uostas, kuriame buvo plėtojama metalurgijos pramonė, veikė didžiulės gamyklos „Azovstal“, „Azovmaš“. Tas gamyklų miestas, industrializacija savaip formavo ir žmonių sąmonę. Dauguma mano bendraklasių ir jų tėvų buvo susitelkę į techninį išsilavinimą. Abiturientai, ypač vaikinai, tuo metu savo ateitį tradiciškai išsivaizdavo taip: baigti technikumą arba aukštąją technikos mokyklą ir įsidarbinti inžinieriumi gamykloje. O mūsų šeimoje buvo gyva filologijos tradicija. Mano mamos sesuo – filologė, profesorė, dabar Kyjivo nacionalinio lingvistikos universiteto prorektorė. Tuo metu ji, baigusi universitetą Baltarusijoje, jau dirbo aukštojoje mokykloje. Mokydamasis aukštesnėse klasėse turėjau progų susitikti su jos kolegomis.

Mariupolyje, gana dideliame mieste, kur tuo metu gyveno pusė milijono gyventojų, siekti humanitarinio išsilavinimo buvo sudėtinga. Įstojau į Berdiansko pedagoginį universitetą, o pasirinkta specialybė vadinosi ukrainiečių kalba ir literatūra ir anglų kalba.

Tuo metu jau suvokėme, kad Ukraina yra savarankiška valstybė. Net Rytų Ukrainoje, kur mes gyvenome, tarp jaunimo populiarėjo ukrainiečių kalba. Augo supratimas, kad ukrainiečių kalbos stiprėjimas, ukrainizacijos procesas neišvengiamas. Norėjosi, kad tai vyktų sklandžiai, be konfliktų, kad žmonės laipsniškai pereitų prie ukrainiečių kalbos. Bet įvyko tai, kas įvyko.

Baigęs Berdiansko pedagoginį universitetą, 2005 m. įstojau į Kyjivo nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto aspirantūrą. 2008 m. apgyniau kandidato disertaciją, 2019 m. – mokslų daktaro disertaciją (Lietuvoje tai būtų habilitacinis darbas). Esu labiau teoretikas negu praktikas. Abi mano disertacijos yra iš bendrosios kalbotyros srities. Tokiuose darbuose nagrinėjamos teorinės ir metodologinės kalbotyros problemos, ieškoma jei ne visuotinių, tai bent dalinių kalbos universalijų. Pasirinktų kalbų duomenimis visų pirma remiamasi kaip keliamų mokslinių hipotezių iliustracija. Kandidato disertacijoje remiausi ukrainiečių, rusų ir anglų kalbų duomenimis, o daktaro disertacijoje, kurią rašiau 2015–2018 m., jau pradėjęs mokyti lietuvių kalbos, remiausi ir lietuvių kalbos medžiaga.

Su lietuvių kalba susipažinote maždaug prieš dešimtmetį?

Taip, prieš dešimt metų, 2013 m. vasarą, pirmą kartą atvažiavau į Lietuvą, į lietuvių kalbos ir kultūros kursus Klaipėdos universitete. Klaipėda – pirmasis Lietuvos miestas,

kurį man teko pažinti iš arčiau. Patiko jo atmosfera – jauku, įdomu, patogų. Ir, žinoma, jūra. Man, užaugusiam Mariupolyje prie jūros, Kyjivas, kur dabar gyvenu, viskuo artimas, bet akims trūksta jūros horizonto. Tie, kurie augo prie jūros, mane supras.

Patiko ne tik Klaipėdos miestas, bet ir dėstytojai, kurie su mumis dirbo. Patraukė jų meilė ir užsidegimas, dėmesys kursų dalyviams, pastangos dalytis savo kultūros tradicijomis. Toks dėstytojų atsidavimas visada duoda rezultatų, tai negali neužkrėsti ir klausytojų. Iki pat 2019 m. kiekvieną vasarą sugrįždavau į Klaipėdą, į lietuvių kalbos ir kultūros kursus. Juos puikiai organizuoja Jūratė Derukaitė, daug metų vadovaujanti šiam darbui. O žiemą stengdavaisi lankyti kursus Vilniuje, Lietuvos edukologijos universitete (dabar Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija).

Su Vilniumi susipažinau 2015 m. Kai įstojau į doktorantūrą, kaip programos „Erasmus“ dalyvis galėjau pusę metų stažuotis Vilniaus universitete. Daug laiko praleidau Martyno Mažvydo bibliotekoje, Vilniaus universiteto bibliotekoje – ir senuosiuose rūmuose, ir Saulėtekyje. Per tą laiką susiklostė ypatingi jausmai Vilniui. Teko ir anksčiau čia lankytis, kai iš Klaipėdos atveždavo į ekskursijas, bet tik per tą pusmetį pajutau šio miesto grožį ir atmosferą.

Dabartiniu mano suvokimu, bendras Lietuvos vaizdas visur gana panašus, bet didieji miestai yra saviti ir išskirtiniai. Tai galima pajusti tik ilgiau ten pagyvenus. Klaipėda, Kaunas, Vilnius turi savo koloritą, savo atmosferą ir skiriasi vienas nuo kito. Visi jie jaukūs ir patogūs. Čia gali ir susitelkti darbui, ir gerai pailsėti, rasti kultūrinių renginių, vietų, kur gali apsilankyti, norėdamas geriau pažinti šalies istoriją ir tradicijas.

Kokias problemas nagrinėjote kandidato ir mokslų daktaro disertacijose?

Kandidato disertacijoje buvo nagrinėjamos komunikacinės teisinimo(si) situacijos ukrainiečių, rusų ir anglų XIX a. grožinės literatūros tekstuose. Į šias situacijas žvelgta funkciniu pragmatiniu ir lingvokultūriniu aspektu, remtasi komunikacinės lingvistikos, lingvokultūrologijos ir diskurso analizės metodologija. Pasirinktuose prozos tekstuose buvo svarbu atpažinti situacijas, kai veikėjai teisinasi arba yra teisinami – tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai. Visi žmonės pakliūva į panašias situacijas, kai tenka teisintis, atsiprašyti, bet kiekvienoje kultūroje šie dalykai verbalizuojami skirtingai. Išryškėjo ir universalių, ir tik vienai ar kitai kultūrai būdingesnių reiškinių.

Kandidato disertacijos autorius paprastai remiasi teorija ir metodologija, plėtoja kitų tyrėjų, o vienas iš pagrindinių daktaro disertacijos rezultatų turi būti paties tyrėjo pateikta teorija ir metodologija. Siekiant tokių tikslų mokslinė problematika turi būti platesnė. Dabar daug kalbame apie informacinį karą, sugestiją, manipuliaciją ir jos strategijas, melagienas, simuliakrus. Domėdamasis pastarojo dešimtmečio komunikacinės lingvistikos, lingvokultūrologijos, apskritai kalbos teorijos darbais, pastebėjau, kad buvo ir tebėra populiarūs tyrimai, skirti konfliktinei komunikacinei sąmonei. Daug disertacijų Ukrainoje, Rusijoje, Europos šalyse kažkodėl buvo skirta

konfliktiniam bendravimui, o ne priešingoms elgesio formoms. Ilgai galvojau, kaip tas elgesio formas pavadinti. Buvo įvairių variantų, o mano disertacijoje pirmą kartą pavartotas terminas *bendradarbiaujamasis komunikacinis elgesys* (ukr. *кооперативна комунікативна поведінка*). Jis sietinas ne su daiktavardžiu *kooperacija*, kuris artimesnis verslo sričiai, bet su veiksmažodžiu *kooperuotis* „veikti drauge“. Šis žodis gali būti suvokiamas kaip žodžio *konfliktuoti* antonimas, o *bendradarbiaujamasis komunikacinis elgesys* – kaip *konfliktinio komunikacinio elgesio* priešingybė. Tokią elgesio formą tyriau kognityviniu semiotiniu ir diskūrsu lingvistikos aspektu. Išleistą monografiją „Національна кооперативна комунікативна поведінка: від когніції до дискурсу“ („Nacionalinis bendradarbiaujamasis komunikacinis elgesys: nuo kognicijos iki diskurso“, 2018) galima rasti ir Martyno Mažvydo bibliotekoje².

Kodėl nuo kognicijos iki diskūrsu? Kognicija – tai suvokimo procesas, jo kalbinis, komunikacinis planas, diskūrsas – tai sąmonės struktūrų realizavimas komunikacinėje erdvėje. Disertacijoje remtasi ukrainiečių, rusų, lietuvių ir JAV anglų kalbos medžiaga. Su šių keturių komunikacinių kultūrų atstovais buvo atlikti sociolingvistiniai ir psicholingvistiniai eksperimentai. Jų tikslas buvo išryškinti kognityvinį semiotinį aspektą: parodyti, kaip lietuvių, rusų, ukrainiečių, anglakalbio amerikiečio sąmonėje suprantamos nekonfliktinės bendravimo formos ir kaip jos realizuojamos. Svarbiausias bendradarbiaujamojo komunikacinio elgesio tikslas – sėkminga baigtis: ne tik abiem pusėms naudingas rezultatas, bet ir stimulus toliau bendrauti.

Buvo pasirinkta 11 komunikacinių situacijų: pasisveikinimas, pritarimas, dėkinimas, prašymas, užuojauta, atsisveikinimas ir kt., jos išanalizuotos, apibendrintos. Duomenis, gautus atliekant eksperimentą, reikėjo patikrinti, įvertinti, kiek nustatyti dėsningumai atsispindi šių komunikacinių kultūrų atstovų elgesyje. Rezultatams verifikuoti pasitelkta grožinė literatūra – realistiniai šiuolaikinės prozos tekstai. Juose ieškota bendradarbiaujamojo komunikacinio elgesio situacijų, mėginta nustatyti tokio elgesio konstantas ir būdingiausius nacionalinės kultūros žymiklius. Mokslininkui svarbu rasti universalijų. Šio darbo išvadose apibrėžtos aštuonios universalios konstantos ir nacionalinės vertybinės ukrainiečių, rusų, anglakalbių amerikiečių ir lietuvių komunikacinės savimonės dominantės, lemiančios bendravimo modelių ir jų realizavimo priemonių pasirinkimą.

Ar šie tyrimai patvirtina pačių tautų susikurtus ir kitų apie jas turimus stereotipus, ar juos griauja?

Iš dalies patvirtina, iš dalies griauja. Kaip ir kiekviename humanitariniame tyrime, taip ir čia kai kas patvirtinama, kai kas paneigiama. Atlikto tyrimo rezultatai leidžia

² Taip pat žr.: Igor Korolyov. Ukrainiečių, rusų, lietuvių ir amerikiečių nacionalinis kooperatinis komunikacinis elgesys: nuo kognicijos į diskursą. – *Logos* 108, 2021, 199–206. Prieiga internete: <https://doi.org/10.24101/logos.2021.68>

kalbėti tik apie tam tikrą visuomenės sluoksnį. Tiriamieji daugiausia buvo akademinės aplinkos žmonės – studentai, dėstytojai. Tiriant kitas grupes gal išryškėtų kitokių rezultatų, tačiau ir šios grupės tyrimo rezultatai leidžia atpažinti nacionalinės kultūros žymiklius. Ir tiriamųjų atsakymuose, ir grožinėje literatūroje matyti tam tikros tendencijos. Sakykim, lietuvių atsakymai ir grožinės literatūros duomenys rodo, kad lietuviai galbūt atsargesni, ne tokie emocingi kaip ukrainiečiai.

Apklausa daugiausia buvo orientuota į institucinį, formalų bendravimą, tokiose situacijose paprastai esama daugiau universalijų. Be to, įvairių kultūrų kalbinę komunikacinę sąmonę veikia globalizacijos procesai, šiuolaikinio pasaulio daugiakultūriškumas. Bet ir čia, nagrinėjant, pavyzdžiui, kreipimosi formas, atsiskleidžia daug informacijos apie kiekvieną komunikacinę kultūrą. Amerikiečiai leidžia sau laisviau elgtis net ir oficialiose situacijose. Ukrainiečiai oficialesnėje aplinkoje renkasi oficialesnes kreipimosi formas: vardą su tėvavardžiu, kreipinį *нане, нани, панове* „pone, ponnia, ponai“. Pastebėta, kad lietuviai net ir oficialesnėse situacijose gana laisvai vartoja neoficialius sveikinimosi žodžius *labas, sveiki*.

Jūsų žinios apie komunikacijos universalijas ir dėsningumus labai reikalingos dabar ir bus dar reikalingesnės ateityje, po karo.

Apie tai dar anksti kalbėti. Dabar mums, humanitarams, svarbiausia stengtis palaikyti šalies gynėjus – kiekvienam taip, kaip pajėgiame. Dabar visi turime savo fronto liniją.

Bendra nelaimė, užgriuvusi mūsų šalį, suvienijo žmones. Kai Ukrainos teritorijos bus deokupuotos, svarbiausias dalykas visiems ukrainiečiams bus vienybė ir tarpusavio palaikymas, pastangos atkurti šalį. Reikės labai išmintingos politikos ir darnios jos vykdytojų komandos. Pagalbos – labai įvairios, pirmiausia socialinės, psichologinės, – reikės daugybei žmonių. Čia reikšmingas ir akademinės visuomenės atstovų, intelektualų vaidmuo – pradėti ir plėtoti pokalbį su žmonėmis, kad jie neužsivertų, kad kalbėtų apie savo patirtį, apie tai, kas kelia nerimą.

Ką pasakytumėte Ukrainos žmonėms, dabar atsidūrusiems kitose šalyse?

Jų patirtis ir istorijos labai skiriasi. Tai milijonai skirtingų istorijų. Į kiekvieną jų reikia žiūrėti individualiai. Svarbiausia dabar saugoti savo gyvybę ir sveikatą – tiek fizinę, tiek psichinę. Jei apsistojote užsienyje, reikia mėginti mokytis tos šalies kalbos, ieškoti darbo arba įsitraukti į kokią nors veiklą. Kai žmogus turi veiklos, jį mažiau vargina sunkios mintys, ima kurtis bendravimo aplinka, atsiranda naujų reikalų. Tiems, kurie dabar yra užsienyje, dar per anksti kalbėti apie grįžimą. Kviesčiau, kiek įmanoma, kiekvienam ieškoti būdų, kaip realizuoti save, ir saugoti vieniems kitus. Stengtis vadovautis protu, o ne jausmais. Tikėti savimi, tikėti gėriu. Gėris nugalės blogį – taip buvo, yra ir bus.

Dabar esate visiškai pasinėręs į lituanistiką. O ką dėstėte studentams iki to meto, kai buvo įkurtas Baltistikos centras?

Prieš pradėdamas dėstyti lietuvių kalbą, dėščiau teorinius kursus filològams: bendrosios kalbotyros pagrindus, kalbotyros įvadą, kalbotyros kryptų istoriją, kalbos tyrimų metodologiją. Į doktorantūrą išėjau iš Bendrosios kalbotyros ir klasikinės filologijos katedros.

Dėl kokių priežasčių Jūsų studentai renkasi mokytis lietuvių kalbos?

Čia reikia pradėti nuo platesnio konteksto. Lituanistika mūsų universitete yra įtraukta į studijų programą „Lenkų kalba ir literatūra, anglų ir lietuvių kalbos“. Mūsų universitete stiprios polonistų rengimo tradicijos. Polonistikos katedros vedėjas yra Ukrainos mokslų akademijos narys Rostyslavas Radyševskis. Jo įkurta katedra veikia jau daugiau kaip 20 metų ir turi gerą vardą. Mokytis stoja jaunuoliai, besidomintys lenkų kalba, literatūra, kultūra, siejantys savo ateitį su Lenkija arba ketinantys pasinaudoti polonistų kvalifikacija Ukrainoje, daugiausia švietimo ar verslo srityje. Kai į polonistikos programą buvo įtrauktos anglų ir lietuvių kalbos, ji tapo dar populiaresnė. Matyt, informacija apie mūsų programą sklinda ir asmeniniais kanalais. Štai trečiame kurse yra dvi studentės iš Sumų srities, buvusios bendraklasės, o žemesniame kurse irgi mokosi jų kraštiečiai. Kasmet kalbantis su pirmakursiais paaiškėja, kad kai kurie studentai renkasi šią programą būtent dėl lietuvių kalbos. Yra studentų, kurie studiami renkasi polonistiką, o lietuvių kalba jiems yra nežinoma žemė, bet apsilankę Lietuvoje, pasimokę čia įvairiuose kursuose, jie susidomi ir lietuvių kalba, pageidauja jos mokytis daugiau ir plačiau. Yra studentų, kurie renkasi šią programą, nes turi Lietuvoje draugų, artimųjų arba domisi šia šalimi. Pavyzdžiui, trečiakursė Taisija Stecenko iš Charkivo dar būdama mokinė dalyvavo vasaros stovykloje Lietuvoje, jai labai patiko ir baigdama mokyklą ieškojo studijų, susijusių su Lietuva. Mergina buvo maloniai nustebinta, kad mūsų universitete kaip tik tais metais atsirado ši programa ir ji galėjo stoti mokytis.

Prasidėjus karui kai kas pasiėmė akademines atostogas, kai kas perėjo mokytis kitur, yra ir studijuojančių Lietuvoje. Dabar Lietuvoje yra ir mano antrakursiai bei trečiakursiai. Džiaugiuosi, kad jau turiu ir nemažai pasiekusių – tai Jana Janenko, Olha Dalijevska, Tatjana Gončarenko, Ilja Burakovas, lankę ir lietuvių kalbos kursus Lietuvoje.

Programa apima keturis kursus, trečiakursiai bakalaurantai kol kas vyriausi. Mes pirmieji Ukrainos aukštojo mokslo sistemoje pasiūlėme lietuvių kalbą kaip studijų programos dalį – ne paskaitų kursą, ne fakultatyvą, bet programą. Mūsų tikslas dabar rengti polonistus, mokančius lietuvių kalbą bent B1 ar B2 lygiu. Svarbiausia pastebėti ir paskatinti labiausiai motyvuotus, gabiausius, parengti žmonių, kurie ateityje galėtų perimti ir tęsti šį darbą.

Tiesa, lietuvių kalba anksčiau negu Kyjive – bet ne kaip studijų programos dalis – imta dėstyti Lvivo Ivano Franko nacionaliniame universitete, Černivcų Jurijaus Fedkovičiaus nacionaliniame universitete. Šiame universitete įsikūrusiam Litanistikos centrui vadovauja mano kolegė Aliona Šyba. Ten lietuvių kalbos galima mokytis kaip pasirenkamojo dalyko. Šių universitetų studentai taip pat atvažiuoja į žiemos ir vasaros kursus Lietuvoje.

Ukrainos aukštojo mokslo sistemoje iki šiol nebuvo galimybės studijuoti baltų kalbas. Ryškiausia Ukrainos baltistikos ir litanistikos asmenybė buvo Anatolijus Nepokupnas (1932–2006). Gaila, jis nespėjo nuveikti visko, ką galėjo, bet jo darbai, ypač monografija „Baltai slavų giminaičiai“, mums liko tarsi kelrodis. Anatolijus Nepokupnas dirbo su abiem gyvosiomis baltų kalbomis – lietuvių ir latvių. Latvių kalbos aš dar nesu mokėsis. O dėl lietuvių kalbos – atvirai ir nesidrovėdamas sakau, kad, pradėjęs prieš dešimt metų, jos ir toliau mokausi. Mokausi pats, mokau kitus ir mokausi, kaip jos mokyti.

Ihoris Koroliovas su VDU ŠA Litanistikos ir tarptautinių programų centro vadove Vilma Leonavičiene

Baltistikos centro įkūrimas pareikalavo iš Jūsų daug jėgų ir laiko. Bet turėjote ir daug bendraminčių.

Kad Kyjive ir Černivcuose pradėtų veikti litanistikos ir baltistikos centrai, labai daug asmeniškai prisidėjo VDU Švietimo akademijos Litanistikos ir tarptautinių programų centro vadovė Vilma Leonavičienė. Idėją steigti Kyjive Baltistikos centrą parėmė ir mums padėjo daug žmonių. Didžiulės padėkos verti VDU rektorius Juozas Augutis, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Užsienio lietuvių skyriaus vedėja Virginija Rinkevičienė ir vyriausioji specialistė Daiva Žemgulenė. Esame dėkingi Lietuvos ambasadoriui Ukrainoje Valdemarui Sarapinui ir kultūros atašė Inai Kniurienei bei anksčiau dirbusiems ambasadoriui Mariui Janukoniui ir atašė Jurgiui Giedriui, Klaipėdos universiteto vadovybei ir ypač Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto dekanui Rimantui Balsiui, profesoriui Sergejui Temčinui, Vilniaus universiteto Baltistikos katedros vyresniajai mokslo darbuotojai Ginai Kavaliūnaitei-Holvoet, Kazimiero Simonavičiaus universiteto profesorei Jolantai Zabarskaitei.

Idėją palaikė ir mūsų universiteto vadovybė – buvęs rektorius akademikas Leonidas Guberskis ir Filologijos instituto direktorius profesorius Grigorijus Semeniukas. Žinoma, reikėjo sutvarkyti daug formalių organizacinių klausimų, tam skirti ir laiko, ir energijos. Bet viskas pavyko, ir esu labai dėkingas daugybei žmonių, kurie prie to prisidėjo. Norėčiau atskirai padėkoti Vilmai Leonavičienei, kuri labai padėjo spręsti praktinius klausimus, susijusius su organizavimu, finansavimu, dokumentų tvarkymu, patalpų remontu, mokomąją literatūra ir kitais dalykais. Už Baltistikos centro veiklos ir iniciatyvų palaikymą esame dėkingi savo universiteto administracijai – rektoriui profesoriui Volodymyrui Buhrovui, tarptautinių reikalų proktorei profesorei Ksenijai Smirnovai.

Kaip dabar laikosi Jūsų centras? Feisbuke rašėte, kad per apšaudymą nukentėjo patalpos.

Spalio 10 d. rytą apie 8.30 per Kyjivo centro apšaudymą buvo apgriautos ir mūsų Baltistikos centro patalpos. Raketa ar jos skeveldra pataikė į Volodymyro gatvės ir Ševčenkos bulvarų sankryžą, kliudė mūsų pastato kampą. Smūgio banga išdaužė langus, išvertė duris, įlūžo lubos. Kliuvo ne vien mūsų centrui, bet ir visam pastato sparnui.

Tada buvau komandiruotėje Niujorke. Buvo naktis. Pasipylė žinutės iš Kyjivo. Labiausiai nerimavau dėl žmonių: ar visi gyvi, ar sveiki? Laimė, niekas nenukentėjo, tuo metu korpuse žmonių nebuvo.

Apmaudu, kad tiek daug visko – lėšų, laiko, pastangų, emocijų – investavus į patalpas vėl reikia imtis remonto. Kiek pajėgėme, apsitvarkėme patys. Turkijos vyriausybė ir šios šalies ambasada Ukrainoje padėjo suremontuoti visą mūsų korpusą iš išorės, įdėjo langus, sutvarkė lubas. Dar reikia pataisyti duris.

Per kitą apšaudymą nukentėjo kiti universiteto pastatai, esantys studentų miestelyje. Ką tik ŠMSM ir Lietuvos ambasada Ukrainoje prašė padėti susisiekti su universiteto ūkio skyriaus darbuotojais, atsakingais už remontą, daviau jų kontaktus. Esame dėkingi visiems už rūpinimąsi ir pagalbą. Duok Dieve, kad ši kartą viską sutvarkius ir atkūrus panašūs atvejai nebepasikartotų.

Kaip dabar organizuojamas mokymo procesas? Ar Jūs vienas dėstote lietuvių kalbą? Kokiais metodais remiatės?

Dirbame nuotoliniu būdu. Lietuvių kalbą kol kas dėščiau vienas. Dabar trečiakursius studentus perleidžiu profesorei Reginai Rinkauskienei ir docentei Laimutei Bučienei. Jos dirba su mūsų studentais kaip ŠMSMS finansuojamo VDU ŠA projekto „Inovacijos lituanistikoje: nuo mokslo iki praktikos“ dalyvės.

Mano mokiniai – ne tik studentai. Vasarą VDU ŠA nuotoliniu būdu dirbome su ukrainiečių pabėgėliais, atsidūrusiais Lietuvoje. Viena vertus, lietuvių kalbos mums paprasčiau mokytis negu, tarkim, germanų ar romanų kalbų, nes ukrainiečių ir lietuvių kalbų gramatinė struktūra artima, joms būdingos tokios pat gramatinės kategorijos, abi kalbos yra fleksinės. Tačiau yra dalykų, kurie ir mums, slavams baltų giminaičiams, sudėtingi. Be to, skiriasi besimokančiųjų amžius, patirtis, gabumai, galimybės.

Paprastai remiuosi tradicine metodika, kai lygiagrečiai studijuojama leksika ir gramatika. Yra temų, skirtų naujai leksikai (šeima, restoranas, mokykla, medicinos įstaiga, kelionė ar pan.), prie jų priderinama gramatikos medžiaga – tuo principu pagrįsta daugelis vadovėlių užsieniečiams, taip pat ir vadovėliai, su kuriais mes dirbame: „Nė dienos be lietuvių kalbos“, „Po truputį“.

Temų daug, žodžių daug, taisyklių daug. Vieni žmonės susigauja greičiau, kiti lėčiau, tad medžiagą reikia pateikti dozuotai. Pirmutinis tikslas į Lietuvą atvažiavusiems žmonėms, nusprendusiems mokytis kalbos, taip pat ir pabėgėliams – gebėti kalbėti ir suprasti. Kalbėti galima su klaidomis, aš irgi jų darau. Kol gyveni, tol mokaisi, sužinai, pasitaisai, arba kitas tave pataiso.

Svarbiausia įveikti baimę kalbėti. Aš visada to siekiu. Vieni prabyla lengviau, o kiti nedrįsta, ypač sutrinka, kai būna temų, kur reikia pasakoti apie save, savo šeimą. Tada sakau: pasakokit ne apie save, o apie kokią nors išgalvotą šeimą. Jei žmogus užsiveria, jam sunku priimti tai, ką dėstai.

Kad mokiniai atsikratytų baimės, padeda žaismingumas, o šiuolaikiniam žmogui dar svarbu interaktyvumas. Nuotolinis mokymas leidžia kurti tokią neformalią interaktyvią aplinką. Paskaitos pradžioje, kad studentai atsipalaiduotų ir nusiteiktų priimti informaciją, įjungiu kókas nors naujienas, vaizdo įrašą, dainos klipą. Ieškau pažintinės vaizdo medžiagos apie Lietuvos miestus, gamtą, istoriją. Tokios medžiagos yra ir lietuvių, ir anglų kalbomis.

Studentus domina praktiškos, gyvenimiškos temos. Įjungiu, pavyzdžiui, kokią nors kulinarijos laidą, pokalbį apie sveiką gyvenseną, sportą, paieškau dainų konkursų. Studentai mėgsta Alfo Ivanausko kulinarijos laidas, trenerio Artūro Lebedenko komentarus instagrame apie sveiką gyvenseną.

Kai vyko „Eurovizija“, klausėmės Lietuvos atstovės Monikos Liu dainos. Beje, yra keletas dainų, kurios man padėjo mokytis lietuvių kalbos. Pavyzdžiui, Audriaus Janonio „Labas, kur tu eini? Koks tavo vardas? Kaip gyveni?“ Daina lengva, galima išmokyti vienu ypu ir pasinaudoti tomis frazėmis pokalbiuose. Studentai lengvai įsimena Marijono Mikutavičiaus „Kaip gyveni? – Gerai! Kaip tu jauties? – Laimingas!“, Vytauto Kernagio dainos priedainį pagal Salomėjos Nėries žodžius: „Mūsų dienos kaip šventė, kaip žydėjimas vyšnios.“

Man asmeniškai patiko ir padėjo sugestopedijos metodas, kurį Lietuvoje sėkmingai taiko Sergejus Temčinas. Šį metodą sukūrė bulgarų pedagogas Georgijus Lozanas. Studentai visiškai panardinami į kalbą. Sukuriama patraukli, laisva, smalsumą žadinanti mokymosi aplinka. Dirbama ir vaizdo, ir garso kanalais, yra ir žaidybinių momentų, ir aplinka, kurioje jautiesi laisvai, patogiai. Vartoji tik tą kalbą. Klausaisi, skaitai, kartoji, esi įtraukiamas į žaidimus. Viskas veikia taip, kaip vaikui mokantis kalbėti: tu girdi, kartoji, įsimeni struktūras, visai negalvodamas, kuri čia kalbos ar sakinio dalis, o paskui tas struktūras analogijos principu pagal kontekstą taikai kitose situacijose. Galima taip mokytis ir vienam, bet grupėje, kur dar įsiterpia žaidybinių momentų, įdomiau. Metodika veiksminga – pats tuo įsitikinau. 2017 m. pakliuvau

į tokią Sergejaus Temčino grupę. Mokėmės keturis savaitgalius kasdien nuo ryto iki vakaro. Po kursų prakalbome visi. Žinoma, dėstytojui tai milžiniškas krūvis.

Studentams irgi duodu Sergejaus Temčino sukurtą medžiagą. Beje, neseniai pakartotinai išleista jo ir Oksanos Nikos mokomoji priemonė „Lietuvių kalba dialoguose“, tik ji kol kas neįgarsinta.

Dėstytojui reikia nuolat galvoti apie metodiką. Ji turi būti ir tradicinė, ir žaidybiška. Jei vien bubensi pratimą po pratimo, šiuolaikinio jaunimo nesudominsi.

Mūsų pažintis prasidėjo nuo pokalbio apie pirmąjį ukrainiečių–lietuvių kalbų žodyną. Tada minėjote, kad darbas bus tęsiamas.

Kaip tik dėl to lankiausi Lietuvių kalbos institute, buvau susitikęs su Aurelija Gritėnienė. Dabar rengiame internetinį lietuvių–ukrainiečių kalbų žodyną. Jam skyrė finansavimą Lietuvos mokslo taryba. Prie žodyno dirbame trise: Aurelija Gritėnienė, Svitlana Hrycenko ir aš. Taip pat rengiame platesnį „Mažojo ukrainiečių–lietuvių kalbų žodyno“ variantą „Українсько-литовський словник“. Tai bus tradicinis dvikalbis verčiamasis žodynas.

Mokslininkas teoretikas, žodynininkas, dėstytojas, kuratorius, projektų rengėjas, Baltistikos centro vadovas ir spaudos atstovas – visa tai daro vienas žmogus, Ihoris Koroliovas.

Kartais man atrodo, kad manęs jau pradeda nepakakti. Mokslinis darbas traukia, įdomu rašyti straipsnius. Bendradarbiauju ne tik su filològais, bet ir su filosofais. Esu paskelbęs straipsnių ir Lietuvoje leidžiamame žurnale „Logos“³. Čia turiu pasakyti vieną asmenišką dalyką – esu labai dėkingas šio žurnalo redaktorei profesorei Daliai Marijai Stančienei, kuri apgyvendino savo bute Vilniuje mano mamą ir seserį, pasitraukusias iš Iripinės.

Grįžtant prie mokslinio darbo – jis reikalauja visiško susitelkimo. Kai įvairiais klausimais nuolat rašo studentai, kolegos iš universiteto, pasinerti į mokslinį darbą neįmanoma. O dar tas mano charakteris: jei kilo problema, reikia spręsti tuoj pat... Kol kas mėginu rasti pusiausvyrą tarp mokslo ir pedagoginės, organizacinės veiklos. Galbūt ateityje, kai sustiprės mūsų Baltistikos centras ir būsime užsiauginę pamainą, bus galima pagalvoti apie pokyčius. Artimiausi mūsų planai šiais metais – dirbti su studentais, studijuojančiais lietuvių kalbą ir kultūrą, tęsti darbą prie žodynų, organizuoti jau antrąją mokslinę praktinę konferenciją „Ukraina ir Lietuva: istorijos, kalbos, kultūros ir turizmo paralelės“ – šį sykį ją su partneriais iš Lietuvos norime surengti jūsų šalyje. Baigdamas norėčiau padėkoti visiems, kurių dėka man buvo paskirta garbinga Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos lituanistinio švietimo dėstytojo premija.

Nuoširdžiai ačiū už pokalbį. Stiprybės Jums ir Jūsiškiams, pergalės Ukrainai.

Kalbėjosi RITA URNĖŽIUTĖ

³ Žurnalo „Logos“ redakcinė kolegija 2022 m. skyrė Ihorui Koroliovui šio žurnalo įkūrėjo, Vasario 16-osios akto signataro Prano Dovydaičio premiją.

Apžvalga

Giedrė Čepaitienė. **Zanavykija zanavykų lūpomis.**

Vilnius: Žuvėdra, 2022, 328 p.

Sunkiomis varpomis šnarančio kviečių lauko nuotrauka ant knygos viršelio nejučia masina pasidairyti po lygumų ramybę dvelkiančią autorės gimtinę, kurioje

[...] visiems čia gera

Tylėt, kalbėt, klausyti

Ir išgirsti

Gyvenimo netylantį dūzgimą.

(p. 104)

Turbūt kaip tik šios kelios trumpos Giedrės Čepaitienės eilėraščio eilutės metaforiškai, bet gana tiksliai nusako knygos

„Zanavykija zanavykų lūpomis“ sumanymą ir paskirtį – suteikti galimybę visos Lietuvos skaitytojams išgirsti šio krašto „gyvenimo netylantį dūzgimą“, įgarsintą jame užaugusių žmonių sukurčiuose tekstuose.

XIX a. antroje pusėje ir vėliau, iki XX amžiaus vidurio, gimusių kelių skirtingų kartų zanavykų pasakojimai ir atsiminimai, išsibarstę po įvairius senesnius ir naujesnius spaudinius arba nugrimzdę archyvuose, šiandien ne visada yra lengvai pasiekiami vienu rankos mostelėjimu. Iš visur sukaupusi daugybę įvairialypės rašytinės medžiagos, Čepaitienė iš jos fragmentų tarsi iš mozaikos akmenukų pasiryžo nuosekliai sudėlioti panoraminį Zanavykijos paveikslą, kuris aprėptų kraštovaizdį, įsimintinus praeities įvykius, savičius papročius ir buitį, žmonių būdo bruožus, kalbos ir kalbėsenos ypatybes ir pirmąsias spausdintas zanavykų knygas.

Visa tai sutalpinta į meniškoms šių dienų ir išlikusiomis muziejinėmis nuotraukomis

patraukliai apipavidalintus šešis nevienodos apimties knygos skyrius: „Kur Novužė teka“ (p. 12–35), „Kur ta senovė, brangi atminimais“ (p. 37–94), „Mano tėvų nameliai mieliečiai...“ (p. 96–156), „Papratimas – antras prigimimas“ (p. 159–211), „Moki dirbti, mokėk silsėtis“ (p. 213–225) ir „Vienas žodis – ne kalba“ (p. 227–317). Kiekviename skyriuje apstu jo temą atitinkančių ištraukų (vietomis užimančių ištisus

puslapius) iš skirtingu metu rašytų Zanavykijos šviesuomenės raštų, kuriuose įamžinti iš tėvų ir senelių girdėti praeities liudijimai ir iš savo pačių atminties skrynelės iškelti prisiminimai, vaizdai ir mintys. Prieš skaitančiojo akis jie praskleidžia laiko ūkanų uždangą ir parodo kadaise ryškias ir gyvas, nūnai pakitusias, išnykusias ar beišnykstančias Zanavykijos peizažo ir buities detales. Tarp pasakotojų randame nemažai žinomų šio krašto žmonių vardų: tai XIX–XX amžių sandūroje gyvenę kalbininkas Jonas Jablonskis (1860–1930), visuomenininkas ir pedagogas Pranas Mašiotas (1863–1940), vyskupai Justinas Staugaitis (1866–1943), Pranciškus Petras Būčys (1872–1951), 1881 m. gimęs jaunesnysis poeto Prano Vaičiūčio brolis kunigas Juozas Vaičaitis ir už juos jaunesni, gyvenę XX a., – žurnalistas Valentinas Gustainis, kalbininkas Juozas Pikčilingis, rašytoja Petronėlė Orintaitė, poetai Albinas Bernotas, Gintautas Iešmantas, mokytojai Jonas Augustaitis, Simanas Kudir-

ka ir kiti įvairių profesijų zanavykai, apie savo gimtinę pateikę vertingų rašytinių liudijimų. Giedrė Čepaitienė, atrinkusi informatyviausias ir iškalbingiausias cituojamų raštų vietas, susiejo jas į vientisą nenuobodų pasakojimą, savo pačios apibendrinimų, įžvalgų ir tikslių pastabų tarpais stengdamasi neužgožti kitų pasakotojų balso. Gal dėl to visų jų balsai sklandžiai įsilieja į daugiabalsį, autorės su išmanymu ir meile valdomą chorą, ir visas knygos „Zanavykija zanavykų lūpomis“ tekstas yra darnus, maloniai skaitomas ir lengvai suvokiamas.

Šią knygą skaitančiam ne zanavykui tikriausiai daug kas kris į akis ir įsimins kaip netikėtas, bet savitas spalvingas Zanavykijos kraštovaizdis, istorinės praeities, žmonių buities, būdo ar kalbėsenos bruožas. Pavyzdžiui, pamatęs ilgą šio krašto upėvardžių sąrašą (p. 13), tartum ir nustembi, iš kur jame tiek upių upelių, tačiau ar yra ko stebėtis, jei zanavykų poetas Pranas Vaičaitis tvirtino: *Yra šalis, kur upės teka...* Vadinasi, tikra tiesa, kad Zanavykija – ne vien lygumų, bet ir vandenų kraštas, kurį iš dviejų pusių juosia *Šešupė* ir *Nėmunas*, skersai kerta ramiai ir oriai srovenanti *Nóva* ir raižo daug kitų į ją panašių upių – *Aukspirta*, *Jotijà*, net trys *Pėntos* ir beveik nesuskaiciuojama daugybė visai trumpų upelių, upukų, upelaičių raiškiais *Milupės*, *Puřvės*, *Sparvīnupio*, *Varangupio* ir pan. vardais. Nemažai tų nedidelių upelių Zanavykijoje, kaip ir daug kur Lietuvoje, dabar nebėra – tokie melioracijos padariniai. Bet jų vardai, likę žmonių atmintyje, gyvena – jei suspėta juos užrašyti knygoje. Šioje – taip pat.

Dar vieną savo lygumų ir upių upelaičių krašto peizažo savybę patys zanavykai laiko išskirtine ir gražiais žodžiais mini žalumoje skendinčias senąsias sodybas, pačių šeiminingų rankomis „dėl grožio ir naudos“ gausiai apsodintas medžiais. Kadaise jos džiugino lygumų monoto-

nijos atbukintas akis, o šiandien daugumos tų gražių sodybviečių irgi jau nėra...

Zanavykija, kaip ir visa Užnemunė, visiems kitiems lietuviams – knygnešių kraštas. Mat čia anksčiau negu kitur Lietuvoje 1807 m. panaikinus baudžiavą, nemažai zanavykų – vyrų ir moterų – spėjo pramokti skaityti dar iki spaudos lietuviškais rašmenimis uždraudimo 1864-aisiais. Todėl knygnešystė čia natūraliai tapo plačiu judėjimu ne vien dėl palankių sąlygų – Šešupe einančios sienos su Mažąja, arba Prūsų, Lietuva: prakutę zanavykų ūkininkai leido sūnus į mokslus, o išsilavinusių jaunų žmonių nuotaikos, dėmesys spausdintam žodžiui ir pačius ūkininkus skatino šviestis skaitant knygnešių atgabenamus lietuviškus spaudinius, nepaisant caro valdžios bauginimų, kratų ir nuobaudų. Raštingumo lygis čia buvo, pasak Prano Mašiot, tiesiogiai susijęs su lietuviybės stiprėjimu: „dauginasi skaitlius laikraščių, matyt, auga ir skaitlius skaitančiųjų, taigi prijauniančiųjų tautiškai idėjai“ (p. 87).

Bene daugiausia autentiškais liudijimais grindžiamos, labai įvairios ir smulkios etnografinės informacijos apie XIX a. antrosios pusės zanavykų buitį – sodybų trobesius, lauko ir namų darbus, ūkio padargus, valgius, drabužius ir apavą – sudėta į skyrių „Mano tėvų nameliai mieliausi...“ Netikėčiausi, o gal ir egzotiškiausi šio skyriaus puslapiai – atsiminimai apie žąsis, kurių turbūt visose zanavykų sodybose iki pat XX a. pradžios būdavo auginamas didelis pulkas ne vien savo šeimynai pamaitinti, bet ir paroduoti turguje. Kad būtų riebesnės, rudenį žąsys būdavo priverstinai penimos miltų kukuliais (zanavykiškai – *kukuliuojamos*), o nupenėtos ir sunkios, pėsčios genamos į turgų dar ir iš anksto pakaustomos, kad kelis ar keliolika kilometrų galėtų nukrypuoti nesusižeidusios kojų. Kaustydavo taip: iš pradžių visą pulkelį pagainioda-

vo pašildytos dervos taku, paskui – per smulkų smėlį ar žvyrą. Ant žąsų kojų susidaręs dervos ir smėlio luobas turėjo joms atstoti „batus“.

Du priešpaskutiniai skyriai skirti nematerialiajam zanavykų paveldui. Pirmame iš jų „Papratimas – antras prigimimas“ aprašyti senieji tradiciniai krikštynų, vestuvių, šermenų ir kai kurių kalendorinių švenčių papročiai ir apeigos, taip pat būdingiausios bendravimo ir elgesio normos (etiketas) ir net įvairūs su darbais ir orais susiję spėjimai ir prietarai, pavyzdžiui, „agurkus reik sėt per Morkų“ (p. 204). Kitame skyriuje „Moki dirbt, mokėk silsėtis“ pasakojama, ką zanavykai veikdavo atokvėpio valandėlėmis, kaip linksmindavosi, kokiais mėgo pramogas. Daugelio atsiminimuose pabrėžiamas bendruomeniškumas, noras neatsilikti nuo kitų – juk savų būryje smagiau ir drąsiau traukti dainą arba muzikuoti. Ir šiuo požiūriu Zanavykija pasirodo besanti ypatinga: ji – kanklininkų kraštas, kuris ilgai išlaikė gyvą kankliavimo tradiciją ir nuo seno garsėjo kankles įsimylėjusiais, nagingais kanklininkais, mokėjusiais ir kankles pasidaryti, ir mokiusiais jaunimą kankliuoti.

Be to, šiame skyriuje, pasinaudojant Petronėlės Orintaitės mintimis, bandyta „iš vidaus“ nusakyti zanavykų būdą: jie esą „ryškūs tiesiu būdu ir stangiu darbštumu, lėta, bet oriai savigarbja elgsena, atkaklūs ir tvermingi, bet nespirtūs. Atkeleiviui iš kitur [...] rodosi lyg šiurkštoki ar nemandagūs“ (p. 159). Žinoma, ir apgailestaujama, kad kiti lietuviai zanavykus (ir apskritai visus suvalkiečius) laiko šykštuoliais, savanauzdžiais, be poezijos polėkio (Pikčilingis, p. 160).

Paskutinis knygos skyrius „Vienas žodis – ne kalba“ apimtimi yra pats didžiausias, ir nenuostabu – juk Giedrei Čepaitienei, kaip kalbininkei, gimtosios tarmės ir apskritai kalbos, kalbėjimo temos itin artimos. Jomis ir norėta, ir

turėta daug kas pasakyti. Todėl ir skyrių sudaro dvi gana skirtingos dalys.

Atskiruose pirmosios dalies skyreliuose nuosekliai, iš eilės aptariamai gana įvairūs šnekamosios kalbos dalykai. Pirmiausia nusakomas zanavykų santykis su bendrine kalba (tarp jos ir savo tarmės lygybės ženklą jie nededa), o zanavykų kalbėsena, jų pačių manymu, esanti lėta, daininga: „jie ne kalba, o giedote išgieda žodžius“ (Orintaitė, p. 231). Toliau pateikta atitinkamai sugrupuotų zanavykų tarmės faktų: šiek tiek specifinės leksikos ir gerokai daugiau frazeologizmų, plačiai pristatyti tikriniai vardai – vietovardžiai, asmenvardžiai, zoonimai ir gana lakoniškai nusakytos zanavykų tarmės morfologijos ir fonetikos ypatybės. Taigi iš šio skyriaus sužinome, ką zanavykai yra pavadinę *mašina* ar *skūnia*¹, ką reiškia frazeologizmas *šikna pypkę rūko* (vartojamas, kai ką nors yra apėmusi didelė baimė), kaip aiškintina kaimo pavadinimo *Piesčiai* kilmė (siejamas su apeliatyvu *piesta*), kad *Bliuviškių Ona* vadinama giminaitė, gyvenanti Bliuviškių kaime, o molio spalvos, pilkšvai rusva žąsis – *moliūge* (štai iš kur tas „Senelės pasakos“ *žąsinas moliūgas!*... Ryški zanavykų morfologijos ypatybė – sistemingas veiksmažodžių dviskaitos formų (*einava,ėjova, eidavova, eisiva, eituva, eikiva*) vartojimas, tiesą sakant, nėra retenybė: veiksmažodžių dviskaita gyva ir šiaurės žemaičių tarmėje, tik žemaičių dviskaitinės veiksmažodžių formos nuo zanavykų šiek tiek skiriasi darybiškai ir, suprantama, fonetiškai.

Antroje šio skyriaus dalyje pasakojama apie pirmąsias zanavykų knygas ir jų autorius – Motiejų Praną Marcinską ir Antaną Tatarę, apie jų

¹ Šiek tiek gaila, kad nei bendriniai, nei tikriniai žodžiai (ir ypač jie) šiame skyriuje pateikiami nesukirčiuoti.

požiūrį į lietuvių kalbą, bandymus kurti savus kalbotyros terminus, kalbos etiketo ir zanavykų tarmės atspindžius jų knygose.

Mokytojas Motiejus Pranas Marcinskas (apytikriai gimimo ir mirties metai 1790–1858) lietuviškai parašė lenkų kalbos gramatiką, autoriaus manymu, turėjusią lietuviams palengvinti svetimos lenkų kalbos mokymąsi. Pirmasis šios gramatikos leidimas pasirodė 1833 m. („Grammatyka polska dla litwinów uczących się języka polskiego“), o antrasis leidimas, paties autoriaus pertvarkytas ir papildytas, išėjo 1861 m. (greičiausiai, jau po mirties) su sūnėno Antano Marcinsko parašyta prkalba („Grammatyka litewsko-polska arba spasabas iszsimokimo lenkiskzos kalbos“). Be to, kaip mokytojas, Motiejus Pranas Marcinskas rūpinosi pradžios mokykloms skirtų vadovėlių rengimu. Yra žinių, kad jų buvo parašęs kelis, bet išspausdinti pavyko tik vieną („Mokslas Lietuwiszko skajtimo ir Katechizmas Kryszczoniszkas apie Artykulus Wieros Szwentos Katalikiskzos“, 1852). Šiuo savo vadovėliu Marcinskas užima garbingą vietą lietuviškų vadovėlių istorijoje.

Kunigas Antanas Tatarė (1805–1889) energingai rūpinosi savo parapijiečių (žinoma, ir visų lietuviškai skaitančių) švietimu, stengdamasis parengti daugiau ir įvairesnių religinio ir pasaulietinio turinio lietuviškų skaitinių. Populiariausia jo knyga „Pamokslaj iszminties ir tejsibes iszguldineti priliginimajs gałwoczniu wisu amziu deł Lietuwos wajkielu“ (1851), nors ir nėra visai originali, nes didžioji dalis jos siužetų – laisvai perpasakotos Ezopo, Fedro, Lafonteno ar Krylovo pasakėčios, dėl vaizdingo stiliaus, humoro elementų ir įsimenančių veikėjų tipažų pelnė Antanui Tatarėi lietuvių didaktinės prozos pradininko garbę.

Prie Marcinsko ir Tatarės knygų, išspausdintų XIX a. pirmojoje pusėje, galima priglaus-

ti ir pirmojo zanavykų poeto Prano Vaičiaičio (1876–1901) eiles, sukurtas XIX a. pabaigoje ir išspausdintas 1903 m. Plimute (JAV). Ne veltui paskutinis „Zanavykijos zanavykų lūpomis“ skyrius iškilingai baigiamas Prano Vaičičio kūrybai skirtu emociu Jūozo Pikčilingio straipsniu.

Pabaigoje keletas proziškų pastabėlių. Kaip žinome, be korektūros klaidų greičiausiai dar nėra išėjusi nė viena knyga. Yra jų ir Čepaitienės knygoje, tik keisčiausia, kad beveik visos klaidos čia susitelkusios pačiame paskutiniame skyriuje. Ypač nepasisekė lietuviškos lenkų kalbos gramatikos autoriui Motiejui Pranui Marcinskui. Jis ne kartą paminėtas iškraipyta pavarde: *M. Marcinko* (p. 294), *Marcinkaus* (p. 299), o 305 puslapyje net triskart: *Marcinkas*, *M. Marcinkaus*, *Marcinkaus*. Taip pat dukart nurodyti netikslūs Antano Tatarės kūrinių pavadinimai: „Jonas Dobilaitis ir *Jonas* (= *Jonukas*) Gražutis“, „Jonukas ir *kačiukė* (= *kačiutė*)“ (p. 304, 305). Na, ir dar tokie riktai: *T. Barišauskaitė* (= *Tamara Bairšauskaitė*) (p. 45), *Liepalopų* (= *Liepalotų*) (p. 237), *rankraštime* (= *rankraštyne*) (p. 273). Vienur kaimo pavadinimas rašomas *Vyžpinių* (p. 249), kitur *Vyžpyniai* (p. 251) ir neaišku, kuri forma taisyklinga; *rasizmo* (= *raszimo*, t. y. *rašymo*), *nustovėjusi* (= *nusistovėjusi*, *nusistojusi*), *neturėjimo* (= *neturėjome*) (p. 294), *ubagašiau* (greičiausiai turėtų būti *ubagešiau*, plg. Tatarės tekste, p. 299), *vienbalsinimas žodžyje* (= *vienbalsinamas žodyje*) (p. 303), *leidinio* (= *leidimo*) (p. 305), *sklandus* (= *sklandūs*) (p. 311), *iššokis* (= turbūt *iššokus*) *žagrei* (p. 313).

Pastebėtas korektūros klaidas smulkmeniškai surašiau tikėdamasi, kad jas bus galima pataisyti, jei kada nors „Zanavykija zanavykų lūpomis“ sulauktų pakartotinio leidimo. Turėdama galvoje šios knygos įdomų turinį ir kultūrinę vertę, šitokio likimo jai kuo nuoširdžiausiai linkėčiau.

REGINA VENCKUTĖ

Metų žodis ir Metų posakis

2022-ųjų Metų žodžiai pasaulyje – pirmieji rezultatai

Tradiciškai metų sandūroje įvairių šalių žodynų rengėjai ar specialios komisijos skelbia pagal savas taisykles nustatomų Metų žodžių rinkimų rezultatus. Vienose šalyse balsuoja komisija arba internautai, kitose – ir komisija, ir internautai, dar kitur Metų žodis išrenkamas atsižvelgiant į populiariausias paieškas elektroniniuose žodynuose.

Vieni iš pirmųjų savo Metų žodį **permacrisis** „ilgalaikė krizė“ paskelbė žodyno „Collins Dictionary“ rengėjai. Šiuo žodžiu apibūdinamas ilgai trunkantis nestabilumo ir nesaugumo laikotarpis. Į šio žodyno Metų žodžių dešimtuką pateko ir **partygate** (*party* „vakarėlis“ + *-gate* < *Watergate*; dūrinių dėmuo, reiškiantis dažniausiai politinį ar su nuslėptais valdžios veiksmais susijusį skandalą) – juo pavadintas visuomenės nepasitenkinimas dėl Didžiosios Britanijos vyriausybės narių vakarėlių per karantiną, taip pat *Kyiv* – Ukrainos sostinės vardas, *warm bank* „šilumos bankas“ – viešos patalpos (biblioteka, maldos namai ar pan.), kur galima užsukti pasišildyti šaltuoju metų laiku.

Australijos žodyno „Macquarie Dictionary“ Metų žodžiu paskelbtas spalvos pavadinimas **teal** „žalsvai mėlyna“. Šią spalvą savo simboliškai renkasi nepriklausomi nuosaikių pažiūrų politikai, daugiausia dėmesio skiriantys aplinkosaugai ir klimato kaitai. Pasak žodyno rengėjų, šis spalvos pavadinimas geriausiai perteikia Australijos pastarojo meto politinį kraštovaizdį. Kaip ta spalva atrodo, galima pamatyti paieškos sistemoje surinkus kodą #008080. Antroje vietoje liko **truth-telling** „tiesos sakymas“.

Seniausia JAV žodynų leidykla „Merriam-Webster“ savo 2022-ųjų Metų žodžiu paskelbė **gaslighting**, pažodžiui „dujinis apšvietimas; dujų šviesa“, perkeltine reikšme vartojamą tyčiniam klaidinimui, psichologinėms manipuliacijoms pavadinti. Terminas **gaslighting** senokai vartojamas psichologų ir psichiatrų. Šiais dezinformacijos, sąmokslų teorijų ir informacijos klastočių laikais jis įgauna naują reikšmę ir iš termino, apibūdinančio asmenų tarpusavio santykius, tampa terminu, nusakančiu manipuliaciją visuomene. Žodis **gaslighting** atsirado iš populiarios anglų rašytojo Patriko Hamiltono (Patrick Hamilton, 1904–1962) pjesės pavadinimo „Gas Light“ (1938). Šiame kūrinyje klatingas vyras siekia įtikinti žmoną, kad ji kraustosi iš proto.

Oksfordo žodyno 2022-ųjų Metų žodžiu paskelbtas junginys **goblin mode** „goblinų režimas“.

Goblinas – bjaurios išvaizdos mitinė būtybė, aptinkama anglų, škotų, airių ir kitų Europos tautų folklоре. Pasakojama, kad goblinai – urvų gyventojai, o jei įsitaiso kieno nors namuose, ten ima barškėti puodai ir keptuvės, naktimis judėti baldai, o žmonės nubunda be naktinių. Goblinai – ne tik folkloro pasakojimų, bet ir įvairių šiuolaikinės maginės fantastikos kūrinių veikėjai. Ką nors daryti „goblinų režimu“ – tai daryti savanaudiškai, aplaidžiai, tingiai, nerūpestingai, godžiai, – žodžiu, nepaisant visuomenės elgesio normų ir nieko neatsiprašinėjant.

Norint suprasti, ką reiškia žodyno „Cambridge Dictionary“ paskelbtas 2022-ųjų Metų žodis **homer**, reikia pasidomėti beisbolo taisyklėmis. Šiuo šnekamosios kalbos žodžiu vadinamas žaidėjas, kuris, atmušęs kamuoliuką, sėkmingai nubėga iki „namų bazės“. Kaip tik žodžio *homer* pernai dažniausiai ir ieškota šio žodyno svetainėje. Jo paieškos išaugo, kai šis žodis buvo įtrauktas į virtualaus kalbos žaidimo „Wordle“ užduotį.

Žodynas „Dictionary.com“, remdamasis paieškų statistika, Metų žodžiu paskelbė **woman** „moteris“. Didžiulį šio žodžio paieškų skaičių lėmė diskusijos dėl jo apibrėžties: ką reiškia *moteris*, taip pat įvykiai, susiję su moterimis, – karalienės Elžbietos II mirtis, moterų protestai Irane, kilę dėl Mahsos Amini žūties, besitęsiančios diskusijos dėl translyčių sportininkų ir kt.

Pristatydami Metų žodžio rinkimų dešimtuką, žodyno rengėjai pabrėžė, kad 2022 m. plačiai vartoti du jausmaženkliai: Ukrainos vėliava ir saulėgrąža. Pasak žodynininkų, į mūsų kolektyvinę sąmonę įsirežė Rusijos pradėtas karas Ukrainoje, jo sukeltos kančios ir Ukrainos žmonių ištvermė. Šie du simboliai buvo aiškiausiai matomas ir paprasčiausias būdas parodyti savo solidarumą su Ukrainos žmonėmis. Išplitęs šių simbolių vartojimas patvirtino, kad jausmaženkliai yra veiksminga ir koncentruota jausmų ir prasmų raiškos forma.

Žodyno „Dictionary.com“ rengėjai taip pat nustatė, kad pernai išaugo žodžių, susijusių su karu, paieškų skaičius: pavyzdžiui, dažnai ieškota žodžių *oligarch* „oligarchas“, *sanction* „sankcija“.

Karas minėtas daugelio Europos šalių Metų žodžio rinkimuose.

Žodis **guerra** „karas“ išrinktas Portugalijos Metų žodžiu. Kandidatų dešimtuose taip pat buvo *energia* „energija“, *rainha* „karalienė“, *inflação* „infliacija“.

Wojna „karas“ Metų žodžiu paskelbė ir Lenkijos Metų žodžio rinkimų komisija. Antroje vietoje liko *inflacja* „infliacija“, trečioje *uchodźca* / *uchodźczyni* „pabėgėlis, -ė“. Internautai pirmą vietą skyrė žodžiui *inflacja* „infliacija“, antrą vietą – žodžiui *wojna* „karas“, trečią – prielinksniniam junginiui *w Ukrainie* „Ukrainoje“.

Lenkijoje renkamas ir Jaunimo metų žodis. 2022-ųjų Jaunimo metų žodžiu internautai išrinko **essa** – jaunimo plačiai vartojamą jautuką džiaugsmui, pergalei ar kitiems teigiamiesiems jausmams reikšti. Su šiuo žodžiu yra sudaryta stabilijų junginių, nusakančių džiaugsmo ar palaimos būseną (*mieć essę; być na essie*), jis dažnai susijęs ir su nekalbine raiška – judesiu, jausmaženkliau.

Lenkijos Jaunimo metų žodžio komisija pirmą vietą skyrė daiktavardžiui **odklejka** „nuo tikrovės atitrūkęs, savo pasaulyje gyvenantis žmogus“ (ko gero, jam artimas *at-silupėlis* „kas nesiorientuoja aplinkoje, yra atsilikęs“ iš LKI Naujažodžių duomenyno).

Balsavime dėl Čekijos Metų žodžio daugiausia balsų surinko **dezoláti** „apleisti“ – žodis, pastaruoju metu imtas vartoti ne tik nusivylusiems, paguodos stokojantiems žmonėms, bet ir informacinės kovos lauko veikėjams apibūdinti. Visai neseniai šiuo žodžiu vadinti kaukių ir skiepių priešininkai, o 2022-aisiais – ir protestuotojai

prieš griežtą Čekijos vyriausybės laikyseną Rusijos atžvilgiu. Antroje vietoje liko *vál-ka* „karas“. Balsavimo dešimtuکه taip pat buvo *energie* „energija“, *dragota* „brangumas“, *inflace* „infliacija“, *uprchlík* „pabėgėlis“.

Žodis *вайна* „karas“ tapo ir baltarusių Metų žodžiu (tókius rinkimus nuo 2014 m. rengia Laisvosios Europos radijo Baltarusijos tarnyba). Antroje vietoje liko *акупацыя* „okupacija“ ir *акупант* „okupantas“, trečioje *Україна* „Ukraina“, o ketvirtoje – ir tai buvo netikėta rinkimų organizatoriams – *мова* „kalba“.

Vokiečių kalbos draugija 2022-ųjų Metų žodžiu paskelbė kanclerio Olafo Šolco (Olaf Scholz) *Zeitenwende* „laikų posūkis, virsmas“, ištartą kalbant apie Rusijos įsiveržimą į Ukrainą. Antroje vietoje atsidūrė junginys *Krieg um Frieden* „karas dėl taikos“ (plg. Levo Tolstojaus romano „Karas ir taika“ pavadinimą vokiečių kalba *Krieg und Frieden*), trečioje – *Gaspreisbremse* „dujų kainų stabdis“.

Vokietijoje kasmet renkamas ne tik Metų žodis, bet ir Metų nežodis (*Unwort*). 2022-ųjų Metų nežodžiu paskelbtas dūrinys *Klimaterroristen* „klimato teroristai“, neigiamai apibūdinantis ir netgi kriminalizuojantis klimato aktyvistus. Antroje vietoje – *Sozialtourismus* „socialinis turizmas“, žodis, kuriuo neigiamai apibūdinama imigracija, ypač iš Rytų Europos, trečioje – junginys *defensive Architektur* „gynybinė architektūra“, kuriuo eufemistiškai įvardijami marginalizuotoms visuomenės grupėms nepalankūs statybos sprendimai. Šių rinkimų organizatoriai atskirai paminėjo ir junginį *militärische Spezialoperation* „specialioji karinė operacija“, kuriuo Rusijos valdžia vadina savo pradėtus karo veiksmus.

Šveicarijoje vartojamos keturios valstybinės kalbos ir kasmet renkami keturi Metų žodžiai. Prancūziškai kalbantys šalies gyventojai 2022-ųjų Metų žodžiu išrinko veiksmažodį *boycotter* „boikotuoti“, itališkai kalbantys – daiktavardį *penuria* „trūkumas“, retoromanų kalbą vartojantys – *mancanza* „trūkumas“. Trūkumą įvardijantis žodis tapo ir vokiškai kalbančių šalies gyventojų išrinkto Metų žodžio dėmeniu. Vokiečių kalbių išsirinktas naujadaras *Strommangel* sudarytas iš žodžių *Strom* „srovė“ (čia – elektros energija), *Mangel* „trūkumas“, *Lage* „padėtis“ (pažodžiui – elektros energijos trūkumo padėtis). Tai susiję su Šveicarijos valdžios parengtu preliminarium priemonių planu, kuris būtų aktyvuotas, kilus dideliame elektros energijos trūkumui.

Apie karą kalbėta ir Japonijoje. Šioje šalyje Metų hieroglifu išrinktas 戦 (*ikusa / tatakau*) „konfliktas, mūšis“. Rinkimų organizatorių spaudos pranešime paskelbta, kad tokį pasirinkimą, lėmė Rusijos pradėtas karas Ukrainoje, taip pat pasikartojantys Šiaurės Korėjos raketų apšaudymai, pažeidžiantys Japonijos oro erdvę. Kai kam šis hieroglifas reiškė ir gyventojų kovą su kylančiomis kainomis. Antra vieta atiteko priešingos reikšmės hieroglifui 安 (*an / yasui*) „taika; nebrangu“.

Metų žodį taip pat paskelbė Valstybinis Puškino rusų kalbos institutas. Ukrainą ir jos paveldą niokojančios šalies Metų žodžio rinkimų nugalėtojas – *наслідие* „paveldas“. Spaudos pranešime, išplatintame organizatorių, rašoma, kad tai šviečiamoji akcija, kuria nesiekama mokslinio tikslumo, o jos tikslas – iškelti pozityviai skam-

bantį ir visuomenės palaikomą žodį. Todėl jie sąmoningai atsisakę žodžių, susijusių su politine ir karine tematika, ir šitaip įvykdę savo humanitarinę misiją. Nei karo, nei specialiosios karinės operacijos ten tiesiog nėra.

Ukrainiečių žodynas „Myslovo“ Metų posakiu paskelbė Gyvačių salos gynėjo posakį *русский военный корабль, иди на ****, sutelkusį ukrainiečius priešintis. Kaip rašė rinkimų organizatoriai, ironiška, kad nugalėtoju tapo rusiškas posakis kaip tik tokiais metais, kai Ukraina galutinai įrodė savo nepriklausomybę, o ukrainiečių kalba išstūmė rusų kalbą iš daugelio gyvenimo sričių. Visas rinkimų dešimtukas taip pat buvo susijęs su karu: *доброго вечора, ми з України!* „labas vakaras, mes iš Ukrainos!“, *катастрофа* „katastrofa“, *біженці / переселенці* „pabėgėliai, persikėlėliai“ ir kt.

Sausio pabaigoje paaiškės Latvijos Metų žodžio rinkimų rezultatai, o vasario 21-ąją, Tarptautinę gimtosios kalbos dieną, tradiciškai sužinosime, kas bus Lietuvos Metų žodžio ir Metų posakio rinkimų nugalėtojai.

RITA URNĖŽIUTĖ

Valstybinė lietuvių kalbos komisija

Protokolinis nutarimas

Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2003 m. gegužės 29 d. rekomendacijos Nr. K-2

„Dėl kai kurių pirminių (paprastųjų) daiktavardžių kirčiavimo“ pakeitimo

2022 m. gruodžio 15 d. Nr. PN-13 (k-2.2)

Vilnius

Valstybinė lietuvių kalbos komisija, atsižvelgdama į realios vartosenos kirčiavimo polinkius ir norminimo tradicijas, n u t a r i a:

Pakeisti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2003 m. gegužės 29 d. rekomendaciją Nr. K-2 „Dėl kai kurių pirminių (paprastųjų) daiktavardžių kirčiavimo“:

1. Įrašyti šiuos daiktavardžius, siūlyti juos kirčiuoti taip:

1) **su galūne -as (-ias)** (dgs. vard. -ai):

kąštai 2

pėlekas 3b, pelėkas 2

3) **su galūne -a** (dgs. vard. -os):

pėdà 3, pėda 1

4) **su galūne -ė:**

kniedė 4, kniėdė 2

5) **su galūne -is** (vns. kilm. -ies,

dgs. -ys):

klintis 4, klintis 1

kliñtys 4, kliñtys 1

2. Sukeisti kirčiavimo variantus vietomis ir siūlyti kirčiuoti taip:

liaupsė 1, liaupsė 4

skrùzdė 2, skruzdė 4

Protokolinis nutarimas

Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2003 m. birželio 26 d. rekomendacijos Nr. k-3
„Dėl kai kurių dviskiemenių svetimos kilmės daiktavardžių kirčiavimo“ pakeitimo

2022 m. gruodžio 15 d. Nr. PN-14 (k-3.4)

Vilnius

Valstybinė lietuvių kalbos komisija, atsižvelgdama į realios vartosenos kirčiavimo polinkius ir norminimo tradicijas, **n u t a r i a**:

Pakeisti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2003 m. birželio 26 d. rekomendaciją Nr. k-3 „Dėl kai kurių dviskiemenių svetimos kilmės daiktavardžių kirčiavimo“:

1. Įrašyti šiuos daiktavardžius, siūlyti juos kirčiuoti taip:

1) **su galūne -as** (dgs. -ai):

gūglas 1

plōvas 2, plòvas 2

3) **su galūne -a**:

fiestà, (kilm.) fiēstos / fiēstos 2, fiēsta, (kilm.) fiēstos 1

siestà, (kilm.) siēstos / siēstos 2, siēsta, (kilm.) siēstos 1

2. Sukeisti kai kuriuos kirčiavimo variantus vietomis ir siūlyti kirčiuoti taip:

bākas 4, 2

bāras 4, 2 „toks restoranas, gėrimų spintelė“

ceñtras 4, 2

grìpas 4, 2

klānas 4, 2 „tam tikra žmonių grupė“

krābas 4, 2

Protokolinis nutarimas

Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2003 m. spalio 2 d.
rekomendacijos Nr. 5 (k-4) „Dėl kai kurių daugiaskiemenių svetimos kilmės
daiktavardžių kirčiavimo“ pakeitimo

2022 m. gruodžio 15 d. Nr. PN-15 (k-4.5)

Vilnius

Valstybinė lietuvių kalbos komisija, atsižvelgdama į realios vartosenos kirčiavimo polinkius ir norminimo tradicijas, **n u t a r i a**:

Pakeisti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2003 m. spalio 2 d. rekomendaciją Nr. 5 (k-4) „Dėl kai kurių daugiaskiemenių svetimos kilmės daiktavardžių kirčiavimo“:

Įrašyti šiuos daiktavardžius, siūlyti juos kirčiuoti taip:

-aras

āgaras 3b, agāras 2

-ieras

saliēras 2, salíeras 1

-ynas (dgs. -ynai)

lotŷnai 2, lotŷnai 1

-(i)onas

omikrònas 2, òmikronas 1

Protokolinis nutarimas
Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 m. vasario 2 d.
rekomendacijos Nr. 3 (k-6)
„Dėl kai kurių galūninės darybos daiktavardžių kirčiavimo“
pakeitimo

2022 m. gruodžio 15 d. Nr. PN-16 (k-6.3)
Vilnius

Valstybinė lietuvių kalbos komisija, atsižvelgdama į realios vartosenos kirčiavimo polinkius ir norminimo tradicijas, **n u t a r i a**:

Pakeisti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 m. vasario 2 d. rekomendaciją Nr. 3 (k-6) „Dėl kai kurių galūninės darybos daiktavardžių kirčiavimo“:

Išbraukti eilutę „sąvadas 1, 3b“ ir ją išdėstyti taip: „sąvadas 1, 3a“.

Protokolinis nutarimas
Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2003 m. gruodžio 4 d.
rekomendacijos nr. 8 (k-5)
„Dėl kai kurių priesaginių daiktavardžių kirčiavimo“
pakeitimo

2022 m. gruodžio 15 d. Nr. PN-17 (k-5.6)
Vilnius

Valstybinė lietuvių kalbos komisija, atsižvelgdama į realios vartosenos kirčiavimo polinkius ir norminimo tradicijas, **n u t a r i a**:

Pakeisti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2003 m. gruodžio 4 d. rekomendaciją Nr. 8 (k-5) „Dėl kai kurių priesaginių daiktavardžių kirčiavimo“:

Įrašyti šiuos daiktavardžius, siūlyti juos kirčiuoti taip:

-ininkas, -ė

ketūrratininkas, -ė 1, keturrātininkas, -ė 1

-inis, -inė (dgs. -inės)

añglinė 1, aņglinė 2

aparātinė 1, aparatinė 2

-lė

juslė 4, jùslė 2

-lys (-lis)

gurklỹs 3, 4

karulỹs 3b, karùlis 2

-tas (dgs. -tai)

gùltas 1, guļtas 2

-uolė (dgs. -uolės)

burbuōlė 2, burbuolė 3b

gurguōlė 2, gùrguolė 1

Protokolinis nutarimas

Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 m. balandžio 1 d. rekomendacijos Nr. 8 (K-8)

„Dėl kai kurių sudurtinių daiktavardžių kirčiavimo“ pakeitimo

2022 m. gruodžio 15 d. Nr. PN-18 (k-8.3)

Vilnius

Valstybinė lietuvių kalbos komisija, atsižvelgdama į realios vartosenos kirčiavimo polinkius ir norminimo tradicijas, **n u t a r i a**:

Pakeisti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 m. balandžio 1 d. rekomendaciją Nr. 8 (K-8) „Dėl kai kurių sudurtinių daiktavardžių kirčiavimo“:

Papildyti 6 punktu:

„6. Šie sudurtiniai daiktavardžiai rekomenduojami kirčiuoti taip:

angliavandėnis 2, angliāvandenis 1

angliavandenilis 2, angliāvandenilis 1

jaunalietūviai 2

kiaūliabudė 1, kiauliābudė 1

popíergalis 1, pōpiergalis 1“

Protokolinis nutarimas

Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 m. spalio 28 d. rekomendacijos Nr. 12 (k-11)

„Dėl kai kurių priesaginių būdvardžių kirčiavimo“ pakeitimo

2022 m. gruodžio 15 d. Nr. PN-19 (k-11.6)

Vilnius

Valstybinė lietuvių kalbos komisija, atsižvelgdama į realios vartosenos kirčiavimo polinkius ir norminimo tradicijas, **n u t a r i a**:

Pakeisti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 m. spalio 28 d. rekomendaciją Nr. 12 (k-11) „Dėl kai kurių priesaginių būdvardžių kirčiavimo“:

1. Įrašyti šiuos būdvardžius, siūlyti juos kirčiuoti taip:

-inis, -ė

jusl̃inis, -ė 2, jùslinis, -ė 1

kiaūl̃inis, -ė 1, kiaul̃inis, -ė 2

kiaur̃yminis, -ė 1, kiaur̃ym̃inis, -ė 2

klāñinis, -ė 1, klañinis, -ė 2

„susijęs su klanais“

kriāukl̃inis, -ė 1, kriaukl̃inis, -ė 2

krūt̃iñinis, -ė 2, krūt̃iñinis, -ė 1

lakš̃tabud̃inis, -ė 2, lakš̃tabud̃inis, -ė 1

paṽirš̃inis, -ė 1, paṽirš̃inis, -ė

vōl̃inis, -ė 1, vol̃inis, -ė 2

-iškas, -a

lot̃yñiškas, -a 1, lot̃yñiškas, -a 1

2. Išbraukti eilutę „klint̃inis, -ė 2, kliñt̃inis, -ė 1“ ir ją išdėstyti taip: „klint̃inis, -ė 2, kl̃int̃inis, -ė 1“.

Protokolinis nutarimas
Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2005 m. gegužės 5 d.
rekomendacijos Nr. R-8 (k-15)
„Dėl kai kurių priesaginių veiksmažodžių kirčiavimo“
pakeitimo
2022 m. gruodžio 15 d. Nr. PN-20 (k-15.3)
Vilnius

Valstybinė lietuvių kalbos komisija, atsižvelgdama į realios vartosenos kirčiavimo polinkius ir norminimo tradicijas, n u t a r i a:

Pakeisti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2005 m. gegužės 8 d. rekomendaciją Nr. R-8 (k-15) „Dėl kai kurių priesaginių veiksmažodžių kirčiavimo“:

Įrašyti šiuos veiksmažodžius, siūlyti juos kirčiuoti taip:

-inti (-dinti)

gūglinti, gūglina, gūglino

kraginti, kragina, kragino; krąginti, krągina, krągino

-(i)oti (-alioti)

klupčióti, klupčiója, klupčiójo; klùpčioti, klùpčioja, klùpčiojo

kráiglioti, kráiglioja, kráigliojo; kraiglióti, kraigliója, kraigliójo

Protokolinis nutarimas
Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2005 m. lapkričio 10 d.
rekomendacijos Nr. R-13 (k-17) „Dėl kai kurių tarnybinių ir
ekspresinių kalbos dalių kirčiavimo“
pakeitimo
2022 m. gruodžio 15 d. Nr. PN-21 (k-17.2)
Vilnius

Valstybinė lietuvių kalbos komisija, atsižvelgdama į realios vartosenos kirčiavimo polinkius ir norminimo tradicijas, n u t a r i a:

Pakeisti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2005 m. lapkričio 10 d. rekomendaciją Nr. R-13 (k-17) „Dėl kai kurių tarnybinių ir ekspresinių kalbos dalių kirčiavimo“:

Įrašyti šiuos išiktukus, siūlyti juos kirčiuoti taip:

dziñ, dźin

krañ, krán

Komisijos pirmininkė

Violeta Meiliūnaitė

Iki vasario 20 d. portale „Alfa.lt“ kviečiame rinkti
2022-ųjų Metų žodį ir Metų posakį

Renkame 2022-ųjų Metų žodį

bairaktaras (Turkijoje gaminamas bepilotis orlaivis)
elektra (ekonominė ir politinė 2022 m. aktualija)
karas (2022-02-24 Rusijos pradėtas karas Ukrainoje)
klaikotarpis (klaikus metas)
majauskiada (permaininga politinė Seimo nario istorija)
neobotanikai (kas sodina augalus nepritaikytose miesto vietose)
orkupantai (okupacinės Rusijos kareiviai Ukrainoje)
pasidomėkit (savo informacinio pranašumo demonstravimas)
putlaižiavimas (pataikavimas Putinui)
rašistai (Rusijos fašistai)

Renkame 2022-ųjų Metų posakį

Dviejų greičių Lietuva. (apie skirtingą gyventojų pajamų lygį)
Ir tai, kad jūs šiuo metu galite man švilpti, irgi yra iškovotos laisvės dalis.
(apie demokratiją Lietuvoje)
Jei gali nupirkti bairaktarą tuoj, niekad nesakyk: rytoj.
(apie bairaktaro pirkimo akciją)
Mokame mes, lietuviai, mėtyti apvalius daiktus.
(apie Lietuvos disko metikų pergales)
Pasaulis siunta pasiekiamas. (dvejopai suprantamas siuntų bendrovės šūkis)
Pasiųsti laivo kryptimi / paskui laivą.
(iš posakio „russkij korabl“, idi na****“ atsiradusi frazė)
Sofos ekspertai. (kas dalija patarimus, patys nieko neveikdami)
Sulaukti „Gulbių ežero“. (sulaukti Putino mirties arba jo režimo pabaigos)
Visi keliai veda į Hagą. (apie Putino ir jo režimo perspektyvas)
Слава Україні! / Шлюбé Ukrainai! (2022 m. visuotinai paplitęs šūkis)

Lietuvių kalbos institutas išleido
Jolitos Urbanavičienės ir Aurelijos Gritėnienės
sudarytą knygą „Vakarų ir pietų aukštaičiai:
tarmių ir kitų kalbų sąveika“.

